

DEBRECENI PROTESTÁNS LAP

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI HETI KÖZLÖNY.

A lap szellemi részét illető minden közlemény a szerkesztőséghez Jókai-utca 8. sz. küldendő.

Megjelen hetenként egyszer szombaton, másfél iven.

Előfizetési ár: egész évre 12 korona, félévre 6 korona.

Hirdetések jutányos áron közöltnak.

Egyes szám ára 30 fillér.

Az előfizetési és hirdetési pénzek

s a lap megrendelésére és szétküldésére vonatkozó összes megkeresések Karai Sándor tanárhoz (Rákóczy-utca 46. sz.) intézendők.

A karcagi gyűlés.

E sorok megjelenésekor az ország református tanári statusának figyelme Karcagra irányul. Ott tartja évi közgyűlését f. hó 27—28-án a „Tiszántuli ref. középiskolai tanáregyesület,” talán utolsót, mint ilyen. Mert e gyűlésen nem kevesebbről lesz szó, mint arról, hogy ez a régi, sok neimes munkát végzett, de mégis particularis egyesület országossá nyilváníttassék. A fennálló egyesületnek régi óhajta ez, kétszer is kísérletet tett már a múltban, hogy a protestáns, vagy csak a református tanügy férfait egyesítse a közös nagy munkára; nem sikerült s hogy miért nem sikerült, fejtegetése, bolygatása, nem tartozik ide. Most az egyesülés eszméje a kerületen kívülről, Dunán tulról, a pápai főiskola tanári karától s annak élén *Dr. Antal Géza* akadémiai igazgatótól indult ki. Ugy tudjuk, a pápai tanári kar felhívást, lelkes felhívást küldött az ország valamennyi református közép- és főiskolájához az országos református tanáregyesület megalkotása érdekében s e felhívásra az ország minden részéből örvendetes válasz érkezett; a legtöbb intézet kijelentette, hogy ha a „*tiszántuli ref. középiskolai tanáregyesület*” „*országos ref. tanáregyesületté*” lesz, egész tanári karával belép az egyesületbe. Örül a mi szivünk, mikor ez adatokat itt feljegyezzük. A haladásnak, a református közszellemben való megerősödésnek egy hatalmas lépését látjuk tanárságunk véleménye illetén nyilvánulásában. Mert ez az egyesülés sokkal fontosabb ma, mint lett volna akármikor is a közelmúltban. Imé ma, mikor középiskoláink közül mindössze három van, a mely nem államsegélyes, vagy az nem akarna lenni: tanáraink mintha erősebben éreznék református voltuk megbizonyításának szükségét, mintha az állami rendszerrel való közelebbi ismeretség jobban megvilágította volna előttük a kálvinista szabadelvűségben rejlő erőnek minden-

nél becsesebb s mindennél erősebb hatalmát. Most, mikor csaknem összes hazai gymnasiumaink az állami tantervet kötelesek követni, mintha jobban éreznék annak református szellemmel való megtöltése szükségességét. Akármint indítja is azonban tanárainkat az egyesülésre, beláthatatlan fontosságu és örvendetes maga az a pusztá tény, hogy az egyesülés szükségét érzik, annak rendkívüli erejét megbeesülni és felhasználni *akarják*. És mi hisszük, hogy az egyesülés meg is történik, hogy kicsinyes, mellékes okokon a lelkesedés ereje meg nem törik. Hiszzük, hogy a nemzeti, a református szellem hatalmas ereje fogja vezetni az ott lévők lelkeit, a mely lerontja az egyesülés útjában álló ne-taláni választófalakat. Hiszzük ezt annyival inkább, mert éppen ezen a gyűlésen ott lesz ennek az összekötő, egyesítő erőnek leglelkesebb apostola; a magyar református tarrár eszményének megtestesülése: boldog emlékű *Imre Sándorunk*, kinek mint a tiszántuli ref. középiskolai tanáregyesület tiszteletbeli tagjának emlékeztét a karcagi gyülekezet ünnepli meg. Adja Isten, — a református tanügy igaz érdekéből kívánjuk — hogy ez a hitünk pusztá hit ne maradjon, hogy az egyesülés iránt fellángolt lelkesedés szalmalángnak ne bizonyuljon!

Az egyesülésen kívül azonban több nagyfontosságu kérdés megvitatását is felvette programjába a karcagi gyűlés. Ilyenek: a revideált konventi tanterv végrehajtásának kérdése s az államsegélyes gymnasiumoknak e tantervhez való viszonya, tankönyvek kiadása, a közvizsgálatok kérdésének megvitatása, s különösen a tanári fizetési fokozatoknak, ennek a református szellemtől merőben elütő intézménynek eltörlése. Az egyesület vezetőjének ismert tapintatossága, az egyesületi tagok sokszor tapasztalt bölcsesége és igaz kálvinista szelleme biztosítékul szolgál arra nézve, hogy mind e nagy fontosságu kér-

désekben a közvéleményt megnyugtató határozatokat hoz a karcagi gyűlés, tudatában lévén annak, hogy határozatai, elvi kijelentései úgy a fentartó testületek, mint a nagyközönség előtt döntő súlylyal esnek, kell, hogy essenek latba.

Mindezeknél fogva szívből üdvözöljük a karcagi közgyűlést. De üdvözöljük azért is, mert meggyőződésünk szerint minden ilyen, közös nagy kérdések megvitatására összejött gyülekezet a tanügyi férfiak lelkének összesimulását, a református egyházi és iskolai érdekekben való egybeforrását jelenti, aminél pedig kívánatosabb és fontosabb törekvést sem egyházunkra, sem annak veteményes kertjeire, az iskolákra nézve nem ismerünk. A vezetők egysége okozza s okozhatja egyedül a vezettettek egységét s ez egységben, a létezésünk alapját tevő nagy gondolatok egyenlő átértésében, egy lélekkel munkálásában van a mi legfőbb erőnk.

Ennek a sokszor elmondott, de soha eléggé nem hangoztatható gondolatnak világos tudata vezesse és hassa át a karcagi gyűlést, melyre, ismételjük, az egész ország református közönsége a legnagyobb érdeklődéssel, a legméltóbb várakozással fordítja most figyelmét.

Református.

TÁRCA.

A sákramentomokról.

(Folytatás.)

A Krisztus által szerzett másik sákramentom az **úrvacsora**.

Valamint az ószövetségben az Egyiptomból való kiszabadulásra és az eljövendő Megváltóra emlékeztető páskabarány, úgy az újszövetségben a Krisztus váltság-halálára emlékeztető úrvacsora is teljesen jelképes és azonos jelentőségű sákramentom. De mivel az ószövetségi összes előképek és utalások Krisztusban megvalósultak, ennél fogva a páskabarány áldozati vére által jelzett üdvjő is az Ur váltság érdemében valósággyá, viszont maga a páska-vendégség merőben feleslegessé, jelentéktelenné lett.

Az úrvacsora nevei az újszövetségi kánon szerint ezek: a) *δειπνον Κυριακόν* (I. Kor. 11, 20.), mivel azt közvetlenül az Ur Jézus vacsora idején és pedig azon az éjszakán szerzette, amelyen elárultatek. b) *τράπεζα Κυρίου* (I. Kor. 10, 21.), mivel az Ur mint valamely családfő készített asztalt övéinek s jelképesen biztosította a benne hívőket afelől, hogy lelküket a mennyei eledellel és itallal eképen táplálja mindvégiglen az örök életre. c) *κλάσις τοῦ ἄρτου* (Act. 2, 42.), mert a kenyér törése szemmel látható jelképes bizonyossága annak, hogy Krisztus teste érettünk öldököltetett meg áldozat-

Imre Sándor.

(1820—1900.)

A magyar református tanárok eme kimagasló alakja szül. 1820 jul. 29-én, Hegyköz-Pályiban, hol atyja, József . . . a kisdud gyülekezet lelkésze volt. Édes anyja Váci Zsuzsánna. A lelkész egyszerű és igénytelen életmódot követett. Fiatalkorában több évet töltött a francia Svájcban, a német és francia irodalomban jártas s fiát is ösztönözte az idegen nyelvek tanulására. Anyja vallásos, szorgalmas, takarékos s erélyesen gazdálkodó. Imre Sándor mindkét szülőjére folyvást a legnagyobb tisztelettel és kegyelettel gondolt s mikor már jobb anyagi helyzetbe jutott, sokszor sajnálta, hogy azok már akkor nem éltek s hogy nem tudta őket segíteni. Iskoláztatása okáért korán elkerült a szülei háztól, midőn is Püspökibe nagyanyjához és Hadháza Váci József ottani rektor nagybátyjához jutott. Utóbbi kezdte őt, már 7 éves korában, a latin nyelvre istanítgatni. E férfit, ki idő múltán évesdi pap lett s kinek házában a szünidőkben később is többször lakott, mint ügyes tanítót s jó nevelőt Imre Sándor mindvégig dicsérte. Azután a nagyváradi ref. algymnasiumba vitték, hol Hadházon szerzett ismeretei alapján egyenesen a II-ik osztályba vették fel. Itt sokat tanították, de szeretet nélkül bántak vele, a mint ezt Imre S. maga a Fazekas József szerkesztésében Kolozsvárt megjelenő „Család és Iskolában“ leírja. Váradról 14 éves korában 1-ső éves diáknak ment a debreceni kollegiumba. Mikor először közelített a tisztes, de mogorva épület felé, onnétéketlen nagy lárma és zúgás hallatszott ki az utcára. Egy ismerős barátja, kinek társaságában ment a szent borzadályt keltő épület felé, felvilágosította, hogy odabent most „a vén Pált bögik“, ki alatt Sárvári Pál tanárt értették. Sárvári az iskolai fegyelem fentartására képte-

tul a keresztfán. Az egyházi atyáknál előforduló elnevezések: *εὐλογία*, *εὐχαριστία* a háladás poharára utalnak, a mely jelzi az érettünk kiontatott ártatlan áldozati vért; már a *προσφορά* és *θυσία* jelzések a róm. kath. oltári szentség tanának elemeit rejtegetik magokban s mint az oltáron végzett miseáldozat (*sacramentum altaris*) kísérteties előárnyai, az evangéliumi egyház systematikájában nem számitanak; a *κοινωνία* és *communio* azonban egészen helyes és találó elnevezések, mert az úrvacsorában csakugyan a Krisztussal való egyesülésünk és a hívőknek egymással való benső hitközössége jut kifejezésre.

Az úrvacsoráról szóló bibliai tan lényegét a következő pontokban foglaljuk össze:

1. A szent jegyek — a kenyér és bor — csupán csak külső látható jelei és zálogai az Ur testének és vérének, a melyek mint természet szerinti testi, földi dolgok, ép oly kevésbé változhatnak át szellemi, lelki javakká, mint a hogy egyáltalában össze sem elegyíthetők egymással. E jegyek a láthatatlan üdvjavaknak látható zálogai (I. Kor. 15, 23. kk. v. ö. 20, 16.), amelyek jelképezik az Ur érettünk megtöretett testével és kiontatott vérével való lelki tápláltatásunkat, vagyis azt a ténnyt, hogy valamint az úrvacsorai jegyeket külsőképen száunkkal elvezzük, úgy lelkiképen igaz hit által egyesülünk Krisztussal. Teljesen bibliaellenes tehát a róm. kath. egyháznak főként Paschasius Radbertus (benedek-rendi szerzetes, 786—858) által először (de corpore et sanguine domini című munkájában) kifejtett és a IV. lateráni zsinaton (1215) dogmaként kimondott s máig is

len lévén, alatta az ifjuság magaviselete és erkölce mindinkább elvadult. Átalában a collegium ez időbeli tanulmánya és erkölce ellen sok kifogás tehető, ideértve a theológiai és jogi együttes tanfolyamot is, melyre Imre Sándor lépendő volt. De volt egy pár kitünő tanerő is s még mindig maradt a régi tanrendszerből és iskolai közszellemből annyi, amennyi a tanulók sikeres előhaladását biztosította s ezek lelkébe az ősrégi intézet iránt a legmélyebb ragaszkodás és kegyelet érzését öntötte I. S. önszorgalomból, majd az iskolatársak önkéntes szövetségében nyelveket tanult, s tolytonosan olvasott, minden válogatás nélkül a legkülönfélébb irodalmi műveket. Mire 22 éves lett, a latinon és görögön kívül értett már franciául, olaszul angolul és zsidóul is.

Az idő előtt kezdett és szakadatlanul folytatott elmebeli munka azonban meggyöngíté testi szervezetét és korán idegessé tette, bár egyébként belső szervei épek maradtak.

A collegiumban egyébiránt sok hasznos és hasznos-talan ismeretet szerzett. Ez utóbbiak alá foglalható az „Illendőség tudománya“ is, melyet Zákány professzortól heti 4 órával 2 félévén át kellett hallgatni. Ugyanez a gondos tanár a „penna aptálás“ mesterségét is legalább egy hélig szokta magyarázni tanítványainak. Ennyi sok féle képzettséggel ellátva ment a biharmegyei Mező-Keresztesre iskolarektornak, hol a kezére bízott növendékeknek gymnásiumi tárgyakat is tanított, sőt az ispán fiát a kath. vallásban is oktatta. Itt egy Olaszországban lakott katonaviselt ember ismeretségét arra használta fel, hogy tőle az olasz nyelvet tanulta el.

Rektorsága végeztével P.-Toldra egy azon vidékbeli igen gyöngye egyházba akarták vinni ideiglenes lelkésznek. Zilahi esperes azonban oda más embert rendelt s Imre S. ide Várárhelyre költözött a „közgymnasium egyik oktatójának“ vagyis második professzornak, (az

első az igazgató, Szikszay Benjámín volt), hogy az 1 és 2-od éves rektorokat, nemkülönben az 1 és 2-od éves syntaxistákat tanítsa. Várárhelyre öt kegyeletes emlékek fűzték, mert édes atyja is itt tanult. A már említett nagybátyjának, az egyik itteni lelkész jó barátja volt, kinek ajánlatára történt meghívása is. Miután az egyház a város kocsián követet küldött érte. 1843 szept. elején itt foglalta el hivatalát. A négy osztályban, melyet kezére bízott, tanult összesen mintegy 50 felerészben vidéki fiu. Még megvannak az ifju professzor által készített s a helytartó tanácshoz is felterjesztett közvizsgálati specimének, melyekből láthatni, hogy az I és II-ik éves „szónokok“, a heidelbergi kátén kívül a magyar-honi reformatio történetét, a szónoklattant és fogalmazást tanulgatták, fordították Cicerót és Terentiust, tanulták görögből a 2-ik hajtogatást, németből Márton nyelvtanát és olvasókönyvét, Európa új földrajzát, számtanból a törtek előismeretét és a négy alapműveletét s gyakorolták magukat a szavalásban, magyar és német írásban. Az első és 2-od éves „szófüzők“ pedig tanulták a „ker hit. ágazatait“, az „Utmutatás“ szerint (VI. X. illetve XI. XIII. részek), ő és ujkori földrajzot, fordították Cornélius Nepos életrajzeit és Phaedrus meseit, Németből Márton szerint az ejtegetéseket és hajtogatásokat, tanulták a latin igék szőlüzési szabályait, számtanból a kamatok ismeretét, végül német és magyar írást és éneklést. Kézikönyv ugyancsak kevés volt, de a tanítani való, bár némely tantárgyra két osztályt összefogva tanított, bővebben akár a felette levő igazgató oktatónál, akár az Imre Sándor után következő Sós Jánosnál, ki „az első latin és negyedik nemzeti“ osztályokat tanította.

Napjában 6—7 órát tanítván, ezt nem bírta soká az Imre S. testi-lelki ereje, annál kevésbbé, mert lassan és élénkség nélkül dolgozni, nem tartozott termé-

vallott az a hiedelme, hogy az úrvacsorai kenyér Krisztus valóságos testévé és a bor az ő valóságos vérévé változik át (transsubstantiatio); éppen ilyen téves a gör. kel. egyháznak a Mógilas Péter kievi metropolita (meghalt 1647. dec. 31.) által 1643-ban kiadott *Ορθόδοξος ὁμολογία* tanítása a *μετουσίωσις*-ről, valamint a lutheri egyház tannézete (Form. Conc. art. 7.) a consubstantiatio-ról, mert az úrvacsora nem más, mint az Ur váltságahalálára emlékeztető (I. Kor. 11, 24—25.), hitvallás tételi alkalmul szolgáló (I. Kor. 11, 26.), a keresztyéni testvériesség tudalmát és áldását hirdető vendégség. Mindamellett:

2. nem pusztá külsőleges és hatástalan szertartás az úrvacsorával való élés, mert a külső jegyek által nemcsak arra tanít bennünket az Ur, hogy valamint a kenyér és bor táplálják földi életünket, épen úgy az ő megfeszített teste és kiontatott vére lelkünknek valóságos étele és itala az örökéletre (Ján. 6, 35): sőt inkább a felől is meggyőz, hogy ezen látható jegyek bizonyos zálogai annak az üdvténynek, mely szerint mi a Szentlélek munkája által oly bizonyosan részesei leszünk az ő valóságos testének és vérének, azaz oly bizonyosan egyesülünk hit által Ő vele, mint a mily bizonyosan ezeket a szent jegyeket az Ő emlékezetére szánkba vesszük (I. Kor. 10, 16—17.); továbbá, hogy az Ő szenvedése és engedelmissége mind olyan tény, mintha csak mi magunk szenvedtünk és tettünk volna eleget a bűnért (Heid. káté 79. k.) E bibliai tapfelfogásból önként következik,

3. hogy csakis azok járulhatnak méltóképen az

úrasztalához, akik bűneik miatt bánkódnak (I. Kor. 11, 28.) és e mellett biznak abban, hogy összes gyarlóságukat és bűneiket Isten a Krisztus váltságahalála érdeméért elfedezi (Mt. 11, 28.), egyszersmind szívök szerint kívánják is, hogy mindinkább inkább erősbödjenek a hitben és jobbuljanak a keresztyéni életben (II. Tim. 2, 19.). A meg nem térők (Róm. 2, 5.) és képmutatók (I. Kor. 10, 21.) ellenben kárhozatot esznek és isznak önnmagoknak, azaz magokra vonják Isten büntető ítéletét (I. Kor. 11, 29.), miért is ezek, valamint általában mindazok, kik életök és vallástételök bizonyossága szerint hitetlenek: nem bocsáthatók az úrasztalához mindaddig, míg életöket meg nem jobbitják. (Heid. káté 75—82. k., ehez Thelemann, Handreichung z. H. K. Detmold 1883 és Sudhoff, Theol. Handbuch Fkf. 1862.)

III.

Az üdvrendről.

Jóllehet az üdvrejtés a Szentlélek munkája által eszközölt egységes isteni tény, mindamellett e tekintetben a szentírásnak idevonatkozó és különböző lelki állapotokat jelző, jobbára képílegyes kifejezései alapján úgy a symbolikus könyvek, mint a dogmatikusok egyes fokozatokat és fejlődési folyamatot állapítanak meg. E fokozatokat Calovius Ábrahám (1612. ápr. 16. 1686. febr. 25.) lutheránus dogmatikus (Systema locorum theologicorum. Viteb. 1655—77.) *σωτηριοποιία* seu salutis consequendae modus néven nevezte el, mig ő utána később általánossá lett az ordo seu oeconomia salutis jel-

szetéhez. Már 1846. decemberében jelentette az egyháznak, hogy miután „nincs reménye ahhoz, hogy jelen sok águ professzori hivatala könnyebbítsék”, megváltik attól s Gyulára megy s. papnak. Azonban az egyház kértére az időközi lemondást visszavette, mint-hogy helyét „a rábizott iskolák alig pótolható kára nélkül”, különben sem lehetett volna betölteni. Elégedetlen volt zajos lakásával is, melyet az emeletes nagy iskolában, a deák szobákkal egy sorban rendelték neki, majd, miután e miatt panaszt tett, a professzori ház telkén az udvaros által lakott alacsony mellék épületben. A mint a félévnek vége lett, Imre S. ismét nyilvánította lemondását s az egyház hathatós ajánlása által támogatva, Gyomára költözött segédlelkésznek. Gyomán csakhamar kitűnt, hogy a papi pálya sem felett meggyenge szervezetének, mert az ottani nagy templomban és szabad ég alatt való gyakori prédikálás, szintén nem neki való volt. Így történt aztán, hogy a mikor 1849. tavaszán a derék Szikszai igazgató tanári hivatalát idehagyta, kinek érdeme, hogy a vásárhelyi gymnasium korábbi jelentéktelenségéből kiemelkedett, Imre S. az egyház tanács meghívására, ennek helyét elfoglalja.

A tanár választás alkalmával két kitűnő erő t. i. Papp János miskolci gymn. igazgató és Révész Imre debreceni s. könyvtárnok voltak a méltó ellenjelöltek, kik közt utóbbi 2, — Papp 17, Imre pedig 19 szavazatot kaptak. A forradalmi napok, valamint ország-szerte, úgy Vásárhelyen is e közben nagy változásokat szültek. Az iskolában tanult bölcsezsékek, egynek kivételével, honvédeknek állottak be. Maga az iskolai épület is, már februárban, kórházzá alakítottát, úgy hogy a tanítást ideiglenes alkalmatlan helyiségekben kellett végezni. A 2-ik professor Vince Sátor is idehagyta állását, annak terhes volta miatt. Az egyház tehát úgy rendelkezett, hogy a felső osztályok tanításában, a két

professor olyan formán részesüljön, hogy Imre Sándorra a bölcseleti és a 2-od éves szónoklati osztályok tanítása nézzen, a 2-ik professornak pedig az első éves szónoklati s a 2. szöfűzési osztályok maradjanak. Ilyen beosztás mellett ment tehát a tanítás, egész a régi tanterv szerint, s Imre S. azon év szept. 16-án a két felső osztály megfogyatkozott számu növendékeivel, (mindössze heten voltak, 5 vásárhelyi s 2 szentesi fiu); adta meg a közvizsgálatot. Már ekkor feleséges ember volt, mert 1849. jul. 12-én, volt főnöke leányával Dávidházy Petronellával házasságra lépett.

A forradalom hatása volt, hogy a felsőbb osztályokból a vidéki tanulók, a szomszéd városok kivételével, mindnyájan elmaradtak. a 2-ik tanárságra pedig nem lehetett állandó embert kapni. A bekövetkezett abszolút kormány ezután a tantervre, tanerőkre, az egész iskolai szervezetre nézve ország-szerte, új és magas követelésekkel állott elő. A helybeli előljáróság a régi beosztásnak megfelelő hat osztályt akarta volna minden áron továbbra is megtartani, annak dacára, hogy az új szervezet csak 8 és 4 osztályu gymnasiumokat ismert el s hogy a tanári létszámok s felemelt fizetéseknek előállításához ereje nem volt. Adakozásra hívta tehát fel a város lakosságát: de a melynek nem lett kielégítő eredménye, maga a város is elmaradt az alapítók sorából. Végre az előljáróság alkalmazkodott a kormány követeléseire s 3—4 évi tárgyalás s több rendbeli felterjesztések után, 1854-ben megnyerte a nyilvánosságot 4 osztályu gymnasiuma részére. Imre S. igazgatónak ez alatt nem könnyű feladat jutott, ő készítette a kormányhoz a felterjesztéseket s vezette az iskola anyakönyveit és jegyzőkönyveit latin nyelven, oly kitűnő tollaal és pontossággal, hogy Mikulás iskola felügyelő is dicsérőleg emlékezett meg róla. E mellett nem csak maga kitűnően megfelelt tanítási és nevelői

zés, mely szerint némelyek az üdv elnyerésére nézve 7 fokot vettek fel, u. m. vocatio, regeneratio, conversio, justificatio, poenitentia, unio mystica, sanctificatio; (igy Quenstedt, Theologia didactico polemica . . . Viteb. 1685. IV. kiad. 1715. 4 kötet, ; mások pedig általánosabban ezt az ötöt: vocatio, illuminatio, conversio, sanctificatio, unio mystica. Ezek a mozzanatok objective tekintve a Szentlélek ható erejének eredményei (actiones Spiritus Sancti), subjective azonban az ember lelki állapotának felelnek meg (status hominis).

Mi az egységes üdv ténynek ilyen széttagolt elemzését nem tekinthetjük egyébnek, mint csupán tudományos elvont elméletezésnek, de azért könnyebb áttekinthetés végett, miután már a praedestinatio tételét a soterologia főtétele gyanánt kifejtettük (Prot. Szemle 1900. [XII.] évfolyam 11. s. kk. l.) most külön-külön szólunk: α az elhív. sról (vocatio); β a megigazulásról, (justificatio) és γ a megdicsőítésről (glorificatio). Az elhívással kapcsolatban tárgyalunk röviden a hitről, a bűnbocsánatról, a megtérésről; a dicsőségre jutással párhuzamban pedig a sanctificatióról.

Az elhívás Istennek az az üdv ténye, mely szerint az emberiséget Szentlelke és ígéje által az örök dicsőségre való eljutás céljából hivatgatja (II. Thes. 2, 13—14.). Isten kegyelmességének ez áldásából senki sincs kizárva, mert az evangéliom széles e világ összes népeihez szól (Mt. 28, 19.) és a kik szívök szerint hittel óhajtanak Krisztus váltságéremében részesülni, mindnyájan el is nyerik bűneiknek bocsánatát és az

örök életet. Am sokan vannak bár a hivatottak, de kevesen a választottak (Mt. 22, 14.) Még hogy valaki a keresztyén egyház tagja s Krisztus nevével keresztyénnek nevezetik, azért nincs egyszersmind biztosítva is arról, hogy részese az üdvnek. Mert az evangéliom hallása által közvetített külső elhívás mellett is bűneinkben s halálban maradhatunk. Csakis a Szentléleknek az Isten ígéjével együttesen történő hatalmas munkája képes új szívet és új lelket teremteni a végre, hogy megtisztulva minden bűntől, újjászületve a bűn halálából, felöltözve Krisztust, valósággal Istentől és Istenhez hivattnak érezzük s tudjuk magunkat. Az elhívás tehát jöllehet mindenkire vonatkozik és nincs senki, ki azzal menthetné magát, hogy őt Isten nem hívta a megtérésre, mindamellett míg némelyek az elhívás következtében megtartatnak, mások ugyanezen hívó szózat folytán elvesznek (II. Kor. 2, 14—16.)

Az elhívás időpontjának megállapítása feltétlenül Isten joga. Némelyeket már az anyaméhben (Jer. 1, 5.), másokat ifju korukban (I. Sám. 3, 4.), némelyeket a férfikorban (Csel. 9.), másokat meg épen életök végén (Lk. 23, 43.) hív el, a mint ezt Krisztus fenségesen megmagyarázta a szőlőmivéseket fizető gazdáról szóló s bár titokzatosnak látszó, de örök igazságokat rejtő példázolatában (Mt. 20.). Az elhívásnál tekintetbe jön a cél is, a melyet Isten el akar érni; innen van az, hogy a prófétákat, vértanukat, reformátorokat más-más körülmények közepett s különböző célok megvalósítására hívta el az Ur. Végeredményileg azonban a sirontuli örökkévalóságban elnyerendő üdvjök szempontjából tel-

feladatának, hanem a lassanként kiegészülő tanárkar működésébe is rendet, összhangot és pontosságot hozott be. Az elismerés és tisztelet általános volt működése és személye iránt. E részben 1859-ben maga egyik latin nyelvű iratában szerényen úgy nyilatkozik, hogy „ha a gyülekezet és egyházmegye fejei elismerésének és jó indulatának, az évek során át meg nem zavart békének, a jó emberek részéről tapasztalt kedvezésnek és támogatásnak van valami jelentősége: akkor működésének volt némi haszna a tanügyre nézve.“ Az emberek kedvét sohasem kereste. Ez időben eleinte a VI-ik osztályt tanította, majd, a nyilvánosság megnyerése után, a vallást, latint és magyart a III-ik és IV-ik osztálynak. Volt még egy hatása a német világnak Imre Sándorra nézve, mely további egész élete felett döntött, t. i. akkor volt az a kötelező rend, hogy a nyilvános gymnasiumok évenként nyomtatott Értesítőt tegyenek közzé s abban tudományos értekezés is legyen valamely intézeti tanártól. Ime S. belátta, hogy e tekintetben először is neki, az igazgatónak, kell előállnia, annyival inkább, mert többi tisztársai, az öreg Sós János kivételével, mindnyájan kezdők valának. Így írta és tette közzé tehát intézete értesítőjében a nyelvtani dolgozatait. *Észrevételek a gymnasiumi nyelvtanítás módja körül 1855. Határozatlan ígéről és igenevekről 1856. A latin nyelv viszonya a görög höz 1858.* Ez értekezések egyrészben név nélkül jelentek meg: de bennök egy európai képzettségű és a nemzeti nyelv törvényét értő tudós alapossága nyilatkozott meg, mely hazánk tudományos köreinek, sőt a külföldnek figyelmét is magára vonta, mert cikkeit a Zeitschrift für d. Oester Gymnas. című folyóirat is ismertette. Ballagi a Prot. Egyházi és Iskolai Lapot ekkor tájon megindítván, I. S. ebben az angol-amerikai egyházi életről közölt cikket s könyvismertetéseket írt.

Igy egyebek közt Caird, angol hitszónok predikációjáról is, mikor Ballagi azonnal felszólította e mű lefordítására, melynek a kiadását is azonnal magára vállalta. Prot. irodalmunk másik kitűnőségével Révész Imrével, főleg attól fogva, hogy ez Szentesre költözött, szintén levelezésben állott s a két fiatal tudós személyes találkozásokat is hatott egymásra. Imre Sándor a francia és angol prot. egyházi lapokat és legújabb szerzőket meghozatta, s azokat Révészszel közölte. Ez viszont értesítette őt olvasmányairól és tanulmányairól; majd Debrecenbe költözte után főbb embereink patens ügyi terveiről és lépéseiről, Mindkettő papi ember volt. Imre Sándort nálunk tanársága idején is fogytig tiszteletesnek czimezték. Akkori egyházi folyóiratunkban a Sárospataki füzetekben találkozunk nevével. Először t. i. 1859-ben cikket közöl a *Biblia terjesztéséről Franciaországban*, majd még ugyanazon évben 3 nagyobb terjedelmű közleményben ismerteti a németországi legújabb kori theologiai mozgalmakat, Scvatz K. és Réville akkor tájon megjelent műveik nyomán. Ez alkalommal panaszkodik magyar ref. theologiai irodalmunk jelenkori elhanyagolt állapotán s figyelmünket a németek gazdag irodalmára hívja fel, habár e széles mezőn „a jó a rossz mellett, a mérges az éltető mellett s gyakran vonzó alakban található.“ A mellett van, hogy a theologia terén, „a szabad elveknél s a szabad nyomozódásoknak szabad nyilatkozást kell engedni,“ de úgy, hogy „evangy. hitben is erős, tettekben gazdag s keresztyéni szeretetben munkás egyházunk legyen.“ Ugyanezen folyóiratban a gymnasium-rendezésről, gymnasiumi bajainkról is cikkezett.

Imre Sándort azonban hajlama és készütsége magát is mind erősebben vonzották más térre. Ugyanis 1857-ben a Hunfalvi Pál szerkesztésében megjelent *Magy. Nyelvészet c.* folyóiratot kereste fel könyvis-

jesen mindegy, bármikor részesülünk is az elhívásban. A földolog, melyért imádkozunk s a mire vágyódnunk kell, az, hogy Isten elhívó kegyelmében részesüljünk és ezen az úton a Krisztus által szerzett örök életet örökölhessünk.

A hit meg nem valamely tulajdonsága, erénye vagy érdeme az embernek, sőt inkább ingyen kegyelmi ajándék és oly alapfeltétel, mely nélkül Istenhez közelíteni, bünt büntető szigorát elkerülni, vele kiengesztelődni s a Krisztus által szerzett üdvjében részesülni teljes lehetetlen.

Pál apostol különböző jelentésben és értelemben szól a hitről amelynek lényege szerinte egyfelől az evangéliom igazságainak bizodalomtéljes elfogadásában határozódik (Róm. 10, 8.); ez a hit subjectiv szempontból fides, qua creditur; másfelől meg ugyanaz, ami az evangéliomi üdv tan összefoglalatának tekinthető (Gal. 1, 23; I. Tim. 1, 19.), ez a fides, quae creditur. A hit tartalomdus fogalmát azonban legjobban meghatározza Zsid. 11, 1. E szerint „a hit reménylett dolgoknak a bizonyossága,“ azaz mindazt, amit csak remélünk, epekedve vágyva várunk, például bűneinknek bocsánatát, testünknek feltámadását és az örök életet, mindezt a hit valóban bizonyosnak tudja. A hit továbbá „nem látott dolgokról való meggyőződés.“ amennyiben amit szemünkkel nem látunk, sem egyéb érzékeinkkel fel nem foghatunk, mint a minő Istennek léte és tökéletességeinek nyilvánulása. mindezt a hit tényleg igaznak tartja és vallja. Az ilyen hittel ékeskedő példányképeknek egész sorozata van felmutatva Zsid. 11-ben.

A hit tárgya nem más, mint Krisztus, akire (ἐπί τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆν Róm. 4, 5.) irányul a hit, viszont ő a hitnek alkotó eleme (πίστις ἐν Χριστῷ Gal. 3, 26; Ef. 1, 15; Kol. 1, 4. v. ö. πίστις Ἰησοῦ Χριστοῦ, gen. obj. valamint πίστις εἰς Χριστὸν kifejezéseket Gal. 2, 16; 3, 22; Ef. 4, 13.). E szerint a hit merő ellentéte a kételkedésnek (Róm. 4, 20.) és bizodalomtéljes elfogadása azoknak a dolgoknak, amelyeket nem látunk (II. Kor. 5, 7.) és így nem pusztán élettelen ismeret hanem valódi megismerés, melynélfogva igaznak tartom mindazt, a mit Isten az ő ígében kijelentett (II. Kor. 4, 6; Gal. 4, 9.); továbbá szeretetteljes bizodalom, melyet a Szentlélek az evangéliom által gerjeszt szivemben és amely mint a meggyőződés szava, imáadásban nyilvánul (Róm. 10, 8—10.). Ez az idvezítő hit (fides salvifica seu specialis) lényegesen különbözik mind a történeti hittől (fides historica), amely utóbbi szintén meg van győződve a felől, hogy Krisztus élt és működött, de emellett a bűn uralmát túri s az Ur váltásáért megveti (fides mortua), mind attól az egyetemes hittől (fides generalis), amely igaznak tartja mindazokat a tantételeket, melyeket a róm. kath. egyház megállapított.

Az evangéliomi protestáns egyház megkivánja minden tagjától, hogy a keresztyénség igazságait lehetőleg tisztán ismerje és tudja, hogy mit és miért hisz; ez a fides explicita; ezzel ellentétben a róm. kath. egyház kivihetetlennek tartja azt, hogy a nép a keresztyén vallás örök igaz evangéliomi tartalmát megérthesse és ellegendőnek véli, ha a jámbor hívők az egyház által

mértetésével és bírátaival, melyeket Hunfalvi, kinek figyelmét Imre Sándor értesítőbeli dolgozatai már előbb teljes mértékben felkeltették, nagy örömmel fogadott s egyszersmind buzdította ezt a további nyelvészkedésre. „Mindnyájan kezdők vagyunk“ így irt hozzá Hunfalvi s nem juthat nekünk más tennivaló, mint hogy úgy iparkodjunk, hogy az utánunk érkezők ne lehessenek csak kezdők, hanem kénytelenek legyenek folytatni elkezdett munkáinkat. Hatni kell különösen prot. papjainkra, hogy ők vegyék kezeikbe a tudományt, ki a remek, ki a sémi, ki a magyar nyelvészetet, ki a teológiai szakot, s arra derekasan készüljenek. Az ő tudatos közremunkálkodásuk hiját felette érezzük.“ Aztán értekezési tárgyakat adott fel neki s ismételve kérte, hogy folyóiratába dolgozzék, bár kereken megírta, hogy nem díjazhatja, mert vállalata nem hajt jövedelmet.

A munkadíját azonban, más nem kevésbé illetékes kezeiktől csakhamar megkapta Imre Sándor az által, hogy a m. tudományos akadémia 1858-ban levelező tagjává választotta! Pedig e kitüntetésre nem vágyott, s később is sokszor mondotta, hogy ha őt akkor Hunfalvi nem ösztönzi az írásra, talán sohasem lépett volna fel szélesebb körben munkáival. Mert habár kisebb cikkei azelőtt is jelentek meg névtelenül a lapokban, szerénysége miatt tartózkodott nyilvánosan lépni a nagyközönség elé.

Ekkép feléje irányulván a közfigyelem, nem maradhatott tovább eldugva Vásárhelyen. Az a ritka megtisztetés érte, hogy két prot. főiskola egyszerre hívta meg tanszékeire. S-patak t. i. a teológiaiira, Debreczen pedig a nyelvészetre.

Révész Imre, ki főleg Szoboszlai püspök hatalmaskodásai miatt korán megunta Debreczent, a szabad szellemű S-patak mellett emelte fel ajánló szavát, hol ekkor igen kiváló tanférfiak voltak. De Imre Sándor

máskép választott s ennek utólagosan Révész örült legjobban, hogy ily módon nemcsak régi, nagyrabecsült barátjával került együvé, hanem a debreczeni kollégium is oly tanerővel gazdagodhatik, a ki, a mint R. magát kifejezte, „nemcsak névvel protestáns, mint legtöbb tudós emberünk, hanem lélekkel és alapos készütséggel is.“ Annál fájdalmasabb volt a változás Vásárhelyre nézve. „Az ő neve“ írja itteni hivatali utóda, a gymnasium az évi értesítőjében, „elválhatatlan e gymnasium történetétől. „Egy oly nehéz és küzdelmes átmeneti időszakban, mely legkészültebb tanférfiainkra nézve is annyira meglepő lehetett, az oktatási rendszer oly tökéletes átalakulása mellett tapintatával inkább és pusztán jelenlétével úgy tudta ő vezetni a gymnasiumot, s oda emelni abban az oktatást, melynek legtevékenyebb tényezője ő maga volt, hogy gymnasiumunk — bátran elmondhatom — hisz legnagyobb részben övé a dicsőség, az elsővel léphetett párhuzamba e hazában, s a rövid időköz, melyben e tisztelt férfit zajtalanul bár, de annál mélyebben ható hivataloskodásának örvendhetett, történetének legfényesebb időszakai közé számítja be. A vásárhelyi egyház hiába marasztá hirtelven tanúját esdve és szeretettel, ezt Debreczen iránt eleitől fogva érzett s holtig megőrzött kegyeletes ragaszkodása, tudományszomja és hatáskörének szélesbédése ellenállhatatlanul vitték az ősi főiskola falai közé.

Az egyházkerület eleintén a latint és görögöt, majd pár év múltán a magyar nyelvet és irodalmat bizta rá a gymnasium felsőbb osztályaiban, de ráruházta a Lugossy visszalépésével megüresedett könyvtárnokságot is, bár Imrének az efféle gépies foglalkozásokhoz sem kedve, sem hajlama nem volt, sőt, a nélkül, hogy megfelelő segítséget adtak volna, megbizták a nagy könyvtár rendezésével is, melyet végtére is kénytelen volt félben hagyni. Anyagi tekintetben Imre

megállapított, ha szinte ismeretlen tantételeket és rendszabályokat odaadó engedelmes szívvel elfogadják; ez a fides explicita. Ennek a kényelmes dogmának a következménye az, hogy a róm. kath. hívők nem a hitől, hanem a hitnek tények által való igazolásától (azaz a cselekedetektől) várják és teszik függővé az idvességét, miért is tekintet nélkül az érzületre, az opus operatum szükségképpen működő üdvhatályát (necessitas operis) hiszik és vallják. E törvényszerű gondolkodás mód természetileg megvan az emberben, mert első tekintetre kiki érthetetlennek tartja azt, hogy saját cselekedetei által nem érdemelheti ki Istennek kegyelmét. Am eképen vélekedtek az önigazságukkal és hiu cselekedeteikkel kérkedő farizeusok is, akik már gögös viselkedésükben elnyerték jutalmukat.

Csakis a Szentlélek által szíveinkben munkált igaz hit vezérel el az örök életre; azért mondjuk, hogy ez a hit kizárólag Istennek ingyen kegyelmi ajándéka.

* * *

Az Isten törvényének parancsoló és tiltó szava felkeiti az ember lelkében a bűn tudalmát s a szabadság, megváltás után való vágyódás érzetét. Ennek következtében a lelkiismeret bírói ítéletet tart a bűnös felett s míg az ember egyfelől megismeri nyomorúságos, gyarló és kárhozatra méltó voltát, azalatt másfelől gondolkozóba esik a reá váró jövő felett s szégyenkezve látja be, hogy amikor a gonoszt véghezvitte, ugyanakkor Isten akaratának megfelelőleg is cselekedhetett volna. Így jő létre az Isten szerint való lelki bánat, amely megtérést szül (II. Kor. 7, 9—10.). E szerint a *bűnbánat*

(μετάνοια) a Szentlélek munkája folytán keletkező olyan lelki állapot, a melyben az ember az előbb követett bűnös út elhagyva, érzületét, gondolkodásirányát megváltoztatja s a bűn sötétségéből az élet világossága felé fordul. Ebből is látható, hogy a bűnbánatot nem lehet egyházi rendszabályok által előidézni, mert ez nem emberi törekvés eredménye, hanem Isten műve.

Az igazi bűnbánatnak feltétele: α) a bűn beismerése (agnitio peccati); β) az őszinte szívtöredelem (contritio cordis), amely távolról sem azonos a pokoli büntetésektől való félelemmel (atritio), mint a pápás egyház tanítja és γ) az Isten színe előtt saját bűnös voltunkról tett hitvallás (confessio oris).

A bűnbánat fogalmát és lényegét még világosabban megismerhetjük a vonatkozó bibliai kifejezések egybe-hasonlítása nyomán. A biblia ugyanis nyomról-nyomra hangoztatja a megtérést (ἐπιστροφή, Lk. 1, 16—17. II. Kor. 3, 16.) mint oly tény, mely szerint Isten az ő ígéje és Lelke által az ember egész valóját áthatja, magához vonzza, úgy hogy a hívő lélek bizvást és készséggel járul Istenhez. Ugyanezt a lelki átváltozást nevezi az ujszövetség újjászületésnek (παλιγγενεσία, Tit. 3, 5; ἄνωθεν γεννᾶσθαι Ján. 3, 3. 7.), ami rövid időtartamu, sőt gyakran egy szempillantás alatt végbemenő üdvény s kizárólag szintén Isten műve. Hasonló az újjászületés ténye a teremtés tényéhez; mint ott, ugy itt is a Teremtő szavára áll elő a sötétségből a világosság, a halálból az élet (Ján. 5, 21.), minek folytán az újjászületett hívő egészen új teremtménynek *καινή* *κτίσις*, Gal. 6, 15; II. Kor. 5, 17.) érezi magát Krisz-

Sándor a helycserével ugyszólva mit sem nyert. Lakást is, minthogy az ugyanekkor szintén rendelkezés alá eső jobbik professzori házat másnak adták, egy elavult, nedves és egészségtelen házban kapott, melynél vásárhelyi szállása sem volt alábbvaló és a mi szintén nyomasztól halott érzékenykedésre hajló szívére, sem az egyházkerületi vezéregyének, sem tanártársai nagy részénél nem találkozott a szíves fogadtalás azon jeleivel, melyeket várhatott. Talán ennek hire indította a vásárhelyi egyházat arra, hogy 1861. nyarán, egyhangu határozattal visszahívta Imre Sándort itteni igazgatói állására, természetesen eredmény nélkül.

Imre Sándor az apróbb kellemetlenségeken túl téve magát, teljes odaadással szentelte erejét debreczeni állása teendőinek. Mikor a hirneves kollégiumba, mint tanár először lépett, lelke előtt egy pillanatra a negyedszázados visszaemlékezés merült fel, a tanulók rakoncátlankodásáról; s attól tartott, hogy valami efféle vele szemben is nyilatkozni fog. De alapos tudása, jó akarattal párosult tapintata és erélye elejétől-végig kellő korlátok közt tartotta az ifjúságot. Ő maga szeretettel és lelkesedéssel magyarázta régi kedvencz klasztrikusait s az ifjúság is jó kedvvel és sikerrel foglalkozott azok nyelveivel. Tanítványaival úgy bánt, mint egy tiszteletre méltó atya, kinek szigorát szeretete mérséklé. Fegyelmezése sem sértett. Tanítványát nem becsmérelte, egyiket sem mondta számárnak, de olykor egynémelyik tudatlanságát úgy bebizonyította, hogy ez maga adta önmagára e nevet. Bosszuvágy nem vezette. A vett sérelmet el tudta felejtetni. Egyik tanítványa Debrecenben, ki lecke mulasztó is volt, egy ízben oly

tusban, a kiben egyedüli Idvezítőjét szereti s életének örök Fejedelmét látja és ismeri el. Ugyanezt Pál apostol az ó-ember meghalása és az új-ember feltámadása gyanánt tünteti fel, azt mondván (Róm. 6, 4—9-ben), miszerint a hívők Krisztussal valósággal meghaltak azért, hogy feltámadásában is részesüljenek és a bűnből megigazuljanak. Az apostol gondolata az, hogy a Krisztussal való meghalás és eltemetés elválhatatlan kapcsolatban van az Ő vele való feltámadással, miért is a halál az élethez vezető hid. Ezzel egyszersmind nyomatékosan utal kiválóan Krisztusnak feltámadására oly célból, hogy a hívőket a feltámadás következményeire, nevezetesen az újéletben és igazságban járásra emlékeztesse, serkentse. Krisztus és övéi kölesönös, felbonthatatlan szövetségben vannak egymással, mert az Ő halála és feltámadása a hívők vele együtt való meghalását és feltámadását feltételezi. Midőn Krisztus megfeszített, vele a hívő is a bűnre nézve megfeszített; viszont az Ő feltámadása a hívőre nézve is új életre ébredést jelent, még pedig beszámítás (imputatio dei) alapján. Ezt az igazságot az apostol tapasztalati tény felemlítésével is megerősíti, a mely tény abban nyilvánul, hogy Isten a hívőt Krisztus helyettesítő halála érdeméért a büntetéstől, haláltól szabaddá teszi, tehát az ó-ember Krisztussal együtt meghal a keresztfán a végett, hogy a bűn teste, azaz egész ádami voltunk Krisztusban megsemmisüljön és mi többé sohase legyünk alávetettek a bűn uralmának. Mindezekből önként következik, hogy a hívő keresztyén a bűnnel szemközt holt, élettelen, ellenben él lélek szerint Istennel. Ez az újjászületés; ez a lélek megújodása, mely egyedül a Szentlélek munkája (Tit. 3, 5.), miért is kizár bármi-féle hiu dicsekedést avagy emberi közreműködést.

Dr. Erdős József.

sértő magaviseletet tanusított vele szemben, hogy a megidézést nem lehetett kikerülni. A fiu a két első idézésre nem jelent meg, minek következtében a harmadik idézés és a kiutasítás szüksége állott be. A tanuló, még mielőtt a tanári szék elé állott volna, fölkereste Imre Sándort s édes atyjára hivatkozva, ki rá nagyon meg fog haragudni, sirvakérte a tanárt, hogy mentse meg a kicsapástól, s megjavulást ígért. Imre Sándor a fiu érzékenyülését annak jeléül tekintette, hogy nincs egészen megromolva, lelkére beszélt tehát s ígretének beváltását kívánva tőle, megbocsátott s a kiutasítástól megmenté. Nem is volt vele többé semmi baj. Általában nem erős dorgálás, vagy fegyelmi büntetés, által hatott, hanem következetes erélye, szöbösége, ügyes feltalálása s olykor egy-egy jól alkalmazott guny által. Vásárhelyen laktában ő vezette a halotti anyakönyvet s szedte a harangoztatási pénzeket. Valamelyi bejárónak (funerator) szokása volt, égő pipájával szájában lépni be az Imre Sándor szobájába, a mit ez nem talált éppen illőnek. Egy ízben a szokott módon ugrott be hozzá a bejáró, még pedig ezzel a köszöntéssel, hogy „Itt vagyok!” Imre S. ugyanazon hangon csak annyit válaszolt rá, hogy: „pipástul!” — A bejáró rögtön észrevette magát, kikapta szájából a pipát s máskor azt már kívül az ajtó előtt zsebre dugta, mielőtt a tiszteletes ur szobájába lépett volna. Ilyen formán szoktatta le debreczeni tanítványait is arról, hogy nyugtalanokdjanak, mikor lezke órán a 12-öt elcsengették. A zajongásért nem szidta le őket, hanem nyugodt és nyomatékos hangon akkép szólott, hogy tanítványai őt, ha mikor a 12-öt üti, elhagyná azt a 2 | 3 mondatot, a mi a lezke befejezéséhez még szükséges, hitvány mesteremberhez hasonlíthatnák, a ki lehajítja a kalapácsot, mikor a deket konditják. Mint-hogy pedig ezt ő nem akarja, el fogja mondani röviden, a mi mi még a megértéshez szükséges. Mire a a fiuk fészkelődése elnémult.

Az ország alkotmányának és a protestáns autonómiának helyreállításával, egész iskolai szervezetünket újból kellett megállapítani. A tervezgetésben Debrecennek és ebben Imre Sándornak főresz jutott, mint a kinek e téren való tapasztalatai, nagy avatottsága és böles mérseklete közismeretűek valának. Így vett részt Révész Imrével együtt az 1861 és 1869-ki tantervek készítésében. Mikor Lugossy tanszékére áttételezt, (1862) nyelvtani és magyar irodalom történeti kézikönyvek írása után látott, tanítványai számára, egyszersmind Arany „Figyelőjében”, Kazinczy nyelvújításáról (1—6 közl. 1862.) Koszorujában, Kazinczy költészetéről (1—2 közl. 1863) értekezett, valamint az Akad. Értesítőben és a Nyelvtudományi közleményekben, B.-Pesti Szemlében is több dolgozatokat tett közzé. Nem hiú dicsvágyból irt, hanem mert annak szükségét érezte. Geleji Katonát szintugy, mint Beregszászi Nagy Pált kötelességének tartotta jobban megismertetni, mint a hogy ismerték addig. A „Prot. főiskolánk és a tanszabadság” cz. füzetében kifejtett nézeteitől pedig javulást várt a felsőbb tanügyben.

Irodalmi művei akkora elismerést arattak, hogy a kormány az ujonnan felállított Kolozsvári egyetemre Imre Sándort a magyar nyelv és irodalom tanszékére, pályázaton kívül meghívta. Ez állásra őt különösen Csengeri és Gyulai ajánlották Trefort miniszternek. Imre Sándor mindenkifelett szerette Debrecent s most sem az állások jövedelmében való különbségre nézett. Dicsőségének tartotta, hogy fizetésemelésért soha sem folyamodott még Debrecenben sem, hol pedig vagyoni viszonyai legkedvezőtlenebbek voltak, olyan fizetésen

szolgálván, a milyennel ma a kezdő tanár is alig érne be. De tanártársai nagyobb részével nem volt megelégedve. Részint elmaradottaknak, részint üzérkedőknek, részint magán életükben kifogás alá esőknek találta őket. Kevés volt köztök, a ki „tanulni szokott“ volna. Ámbár keveset érintkezett a debreceni mivelt körökkel is: mindazáltal néhány igaz barát társaságában jól érezte magát Debrecenben, mert lelkének öröme volt, hogy ref. egyházának szolgálhatott. Mikor nem csekély lelki tusakodás után, főleg gyermekei sorsára nézve, a Kolozsvárra menetelre magát elszánta s ennek a városban gyorsan híre terjedt: szinte várta, hogy majd csak marasztalják egy két szives szóban, vagy az előjáróság vagy tanártársai. De elbocsátották — minden szó és sajnálás nélkül.* (1872.) Így hát — ment, a merre hívták.

Kolozsváron nem volt könnyű az 52 éves s különben is zárkózott természetű férfinak meghonosodnia, bár tanártársai, amennyiben velök érintkezett, megillető tisztelettel és kollegiális érzülettel fogadták, úgy hogy később is soha egyikkel sem volt kellemetlensége. Annál megfélelőbb volt rá nézve az egyetemi tanári működés. Itt volt igazán elemében a széles ismeret és látókörrel bíró tudós, hol tanulmányainak s tapasztalatainak kincsbányáját, a maga gazdagságában feltárhatta nemzete ifjúsága előtt. Az első 3 évben a magyar irodalom történetét, az új népies epikát, a magyar lyrát, magyar nyelv történetét s a nyelvtudományi irodalom ismeretét adta elő. Tanításait szabadon, élő szóval tartotta, de otthon előre kidolgozta s főbb pontokban papírra tette s e jegyzetekben nem egy később hírnévre jutott tanítványa tudományának alapját lehetne megtalálni. Leczkéi megtartásában s a képezdei gyakorlat végzésében igen lelkiismeretes volt. Nagy oknak kellett fenforogni, mikor igen-igen ritkán órát mulasztott. Mindig fő törekvése volt, egyszerű és világos nyelven megértetnie magát. A bölcsészeti hallgatókat sokszor figyelmeztette hivatásuk komoly voltára, nehézségeire s annak megszeretésére buzdította. De figyelmeztette őket főleg a kiket különösebben kedvelt, hibáikra is, azonban mindig szeliden és hangsúlyozva, hogy ez az ő érdekekben történik. Egyébként az emberekkel s a tanítványokkal érintkezésben óvatos, elismerésben fukar, a bírálatban szigorú, de mindig jó indulatu volt. Kedvetlen volt, ha valamelyiket elbuktatnia kellett. A mesternek ez a gondossága és atyai jósága feledhetetlen benyomást gyakorolt tanítványaira. Igen számosan közülök később is, mikor az egyetemről kikerültek s magok is tanárokká lettek, halájukat fejezték ki érte, hozzá intézett leveleikben olykor tanácsért és utasításért fordultak hozzá irodalmi és tanári ügyekben, némelyek készülő félen levő műveiket küldték el hozzá átnézés és bírálat végett s nem volt rá eset, hogy Imre Sándor örömmel ne teljesítette volna az ilyen bizalmas kéréseket. De mások is sokan merítették ismeretének gazdag tárházából. Szere-száma nincs annak a sok kisebb-nagyobb irodalmi vállalatnak és egyesületnek, mely valami közjéteendő dolgot ért, vagy felolvasásért hozzá fordult. Ő e kéréseknek rendszerint engedett s kifogyhatatlan ismeret anyagaira, hatalmas gondolkozó erejére és éles ítélő tehetségére támaszkodva, készségesen támogatta azokat közreműködésével, kisebb-nagyobb dolgozatával, a mire most több érkezése és több alkalmi is volt, mint bármikor ezelőtt.

Első sorban egyházának és felekezete tanügyének

* Rendkívül jellemző s jó lesz ezt nekünk megjegyezni!
Szerk.

kívánt továbbra is szolgálni, midőn habár jobbára neve kiírása nélkül tájékoztatta hitsorsosait a felszínen levő legfontosabb egyházi és iskolai kérdéseinkben. Az angol, francia és német prot. egyházi lapokat folyton olvasta s ezekből a római egyház gyöngülésére, vereségére, papjainak áttérésére ugyiszintén a lélek vadászó és térítő mesterkedéseire vonatkozó adatokat magának rendesen kijegyeztette, bár ezekből nyilvánosan alig használt fel valamit. Révész és többi debreceni barátai időről-időre ellátták őt tudósításaikkal a debreceni főiskolai és egyházkerületi állapotok felől, melyeket valamennyien igen sötét színekkel rajzoltak s szinte reményteleneknek hirdettek. Az első hol fájlalta tudós barátjának Debrecenből távozását, hol a mindennap várt teljes felfordulásra való gondolattal nyugtatta meg. „Áldhatja Istent, hogy innen elmehetett.“ Pedig a „modern“ theologusok elleni harcaiban jóformán egyedül hagyatva lévén, a közeli hü bajtársnak szükségét mindenek felett érezte. I. S. a távolból is készségesen támogatta a magyar Sion eme bajnokát, ki azért különös háláját sokszor kifejezte hozzá intézett leveleiben. Révész elbusult pessimizmusában teljesen nem osztozott ugyan, de az állapotokat maga is elég rosszaknak találta. A szabadabb theologiai iránynyal szemben elégnak talált annyit kinyilatkoztatni, hogy *quieta moverem*. „A mai vallásos viták“ így ír egy helyt, „szinte különböznek a XVI. és XVII. századbelleiktől, de főképp annyiban, hogy ezeknél sokkal fontosabbak; az ember szellemi szabadságát, a valódi keresztyén kulturát mélyebben érdeklik. Most nem vitázunk alárendelt fontosságú dogmák (urvacsoara, eleve elrendeltetés stb.), hanem életkérdések felől. A társadalom szabadsága avagy elnyomtatása, államok a pápa és papság kénye alá hajtása, a nevelés ügyének kézre kerítése, a keresztyéni egyenlőség vagy inkább egyenjogúság, egyenlő hivatás stb. forognak szóban.“ (Révész Figyelmi. 1876. 333.) Balogh Ferenc az általa szerkesztett Ev. prot. lapnál szintén munkatársai közé számította Imre Sándort. Mikor Révész testben s lélekben kifáradva és megtörve megszüntette a maga vállalatát s mint egy elbusult Ilyés félrevonult az irodalmi működés színteréről s egyidejűleg Balogh Ferenc is visszalépett hasonló szeltemben szerkesztett ujságától: néhány lelkes debreceni tanár, Joó István és Békési Gyula köré csoportosulva állott helyt az ősi főiskola és a hazai protestantizmus ügyének képviselése és tovább fejlesztése végett, egy-szersmind annak bebizonyítására, hogy a világ mégsem sülyedt el Debrecen alatt, mint az orthodoxok már egy idő óta hirdették. Kétségenkívül sok volt a baj, a hírlapokban is sulyosan támadták a főiskolát s a tanügyi helyzetben különösen forrongás és zavar állott be. Egy idő óta (1875.) épen a tiszántuliak részéről, megpendítették a prot. egyetem eszméjét is s ezt a hivatalos és irodalmi körök éveken át tárgyalták. Másoknál előbb való volt a meglevő tanintézetek s főleg a debreceni főiskola bajainak orvoslása. A gymnasiumi tanítás, ámbár a tantervet elég sűrűn változtatták, igen fogyatékos volt. Az egyetem tervezői (1878.) is Imre Sándorhoz fordultak tájékoztatásért, a gymnasiumi oktatás fellendítésére szövetkezett s Békési által felbuzdított tanügyi közlöny, (tiszántuli hőzépisk. tanár egyesület!) debreceniek is ugyanakkor tőle kértek tanácsot és irányadást. Szegedi S. a tanáregyesület elnöke, maga is legfőbb sulyt helyezett e támogatásra. A beavatottak csakhamar tisztában voltak azzal, hogy a baj gyökere nem annyira a tantervben, mint inkább magokban a tanároknak s a rendszeres vezetés és felügyelet hiányában keresendő. Az orvoslás pedig annál szükségesebb és fontosabb volt

mert a magyar protestantizmus elhanyagolt állapotán mind Révész, mind Imre Sándor szerint az autonóm prot. iskola útján kellett volna segíteni, melyeknek előbbiek szerint nemcsak mellfesztő és pöffeszkedő joga van, hanem valódi evangyéliumi lelke és élete is.

Imre Sándor munkásságának súlypontja a legbecesebb része azonban a magyar nyelvészet terére esik s legfőbb művei a Magy. Tud. Akadémia, a budapesti Szemle és a Kisfaludy társaság aegisei alatt jelentek meg. A magasabb és komolyabb irodalmi körök az ő műveit folyton növekvő érdeklődéssel és elismeréssel fogadták. A tudomány és irodalmi működés ama tekintélyes központjából, sokszor kértek tőle véleményt, eligazítást és cikket egy és más tárgy felől. Klasszikai és eszthetikai képzettségéhez gyakran fordultak a régi latin és hellén írók fordításainak megírásánál. Általában sok kritikai dolgozata és könyvismertetése jelent meg a tudományos folyóiratokban, főleg a budapesti Szemleben, de rendszerint név nélkül, mert a vitákba a személyes tekinteteket soh'sem akarta bevonnai. Olykor azonban, főleg a megkritizált nyelvészek sejtették, hogy ki ír az ő munkájokról. A „Nyelvőr“ vezető egyéniségeivel ellentétes irányban haladt ugyan, de megnyugtatóra szolgált, hogy elveit az akadémia igen kitűnő tagjai helyeselték. Ő is ortholog volt a szó igaz értelmében s mint ilyen írta a *nyelvünkbe becsuszott hibás és idegen szólások bírálata cz. pályaművét a nyelv romlásáról* szóló értekezését; de nem volt egyoldalú semmi tekintetben, óvakodott a túlzásoktól s a kizárólagos igazság birtokában magát sohasem képzelte. Bár tudós volt a szó igaz értelmében, nem vette szívesen, midőn annak szolították, vagy írták, legfeljebb „tanulató“ vagy tanulni szerető embernek tartotta magát. Mindenek előtt humanista volt, kit mélyen érdekelt minden a mi az emberi lélek fejlődésével és történetével összefüggésben állott. Műveltségének alapját s lelki kincstárának legelsőbb szerzett részét a latin és görög nyelv és irodalom ismerete képezte, melyet mindvégig gyarapított s melyből legtöbb élvezetet is merített. Ehhez járult a magyar nyelvészeti a filológiai irányú kutatás, főleg a magyar nyelv és irodalom történetének vizsgálata. Legelső feladatnak a nyelv pontos ismeretét a szókinés felkutatását, a jeles tulajdonságok kitüntetését s a nyelv emlékek jó kiadását tekintette: az összehasonlítást csak másodrendűnek. A nyelv fejtegetésére, törvényei megállapítására csak jó magyar nyelv-érzékű tudósokat tartott il'etékeseeknek. A lélektani szempontok, szóalakulás, szóhasználat, mondatszerkesztés sajátosságai, egy-egy írónk tisztább és teljesebb megismertetése és méltánylása; valamely általános eszthetikai elv érvényesülése, különösebben érdekelték. Bibliographiai vagy más „aprószeres“ tárgyak iránt nem igen volt érzéke, a minnek olykor meg is adta az árát. Így pld. a *Magyar nyelv és nyelvtudomány története cz.* művében, a számtalan szó és mondat idézéseknél a kútfőkre való utalások több helyt hibásak, mert a lapszámokat vagy ő, vagy másolója, vagy szerzője eltevesztette: a miért aztán bírálói és életirói adatait megbizhatatlanoknak nyilvánították, bár Imre Sándor soha és sehol egy adatot sem közölt, melyet nem közvetlenül az idézett forrásból merített. A nyugati művelt nagy nemzetek irodalmát, főleg a költőket, tökéletesen ismerte s élte végéig igazán élvezte is, ép úgy, mint a régi klasszikusokat. Mindig fontolva és elemezgetve olvasott, a helyes értelmet, igazságot, szépséget kutatva és méltányolva. Valódi *scholar* volt, a hogy az angolok a tudományt és eszméket magokért szerető s tanulva élvező embereket nevezik.

Mikor azonban az irodalom történet nagy alakjait feltünteté, vagy nyelvünk szépségét fejtegeté, nem azért tevő, hogy kevelységre, elbizakodottságra és önbálványozásra csábítgasson: hanem azért hogy a magunk nagyjait megbecsülni s követni tanítson és meglevő kincseink megtartására és méltánylására vezessen. Nyomatásban megjelent művein kívül mutatja ezt egyik kéziratban maradt töredék műve is, mely Debrecen irodalmáról szól. Ebben az általa annyira szeretett város abbéli mulasztását akarja pótolni, hogy kiváló embereinek emlékét a feledéstől megóvja s azok érdemeit felelevenítse. Általábanvéve fő célja volt neki is, mint Széchenyinek „vérünket nemesíteni.“

Egyik legnevezetesebb műve a „Nemzetiség és nevelés“ volt. (Budapesti Szemle 1875.) Ebben fejtette ki, hogy mikép lehet „a nemzetünkben rejlő szellemi erőket fentartani és fokozni, hogy az egyenlő társadalmi jogosultsággal futandó pályán hátrább ne maradjunk, hanem lehetően előre jussunk és megerősödjünk, mikép kelljen fajunkat óvni, hitében, munkásságában, nemes versenyében éleszteni, nevelési mulasztásait helyre hozni, öntudatát erősíteni és fentartani.“ E tekintetben meggyőződése volt, hogy „egyedül a komolyabb emberies és nemzeti nevelés erősíthet meg minket,“ értve a nevelés alatt azt a képzést, melyet a család, az iskola és az élet iskolája adhat. E mű különösen bámulatos és széles művelődés- és irodalom történeti ismeretkörről tanuskodik. Mélyen járó bölcsészeti és neveléstani reflexiókat tartalmaz s a gyakorlati paedagog éles elméjü megfigyeléseivel van tele.

Mint aesthetikus és kleritikus igazságos, tárgyilagos és mindenkor tanulságos igyekezett lenni. Komoly és öntudatos íróink rendszerint megtiszteltetés számba vették, hogy ha műveiket ő bírálta meg, s nem ritkán magok kérték fel erre, bár arra is volt példa, hogy ezek egy részének a bírálat utólagosan rosszul esett. Ezt Imre Sándor maga sajnálta leginkább, mert békeszerető volt s a személyes érzékenykedéseket mindig óhajtotta elkerülni, annyival inkább, mert önmagáról tudta, hogy az oly kellemetlenségre is vezet, melyek egy némelyike soha sem nyerhet többé orvoslást. Így pld. „Idegen és hibás szólások bírálata“ című művével a Marczibányi jutalomra pályázott, de az akadémia másnak ítélte a díjat, bár a bírálók többsége magában meg volt arról győződve, hogy a palma Imre Sándort illetné. Nemsokára Bodnár Zsigmond, ki őt sohasem látta, sem vele nem érintkezett, egyik napilapban ismertette Imre művet „mert az akadémia utólag ezt is kiadta) és a pályadíjnyertes“ is, s az utóbbit jól lerántotta, Imrét pedig felmagasztalta. Ebben még nem volt semmi rendkívüli, mert ilyesmi más téren is fordul elő akárhányszor. Hanem a Nyelvőr nagyon zokon vette a Bodnár kritikáját s éles és sértegető módon, melyből a guny és gyalázkodás nyilai sem hiányoztak, egyenesen Imre Sándornak esett, kinek az ismertetésben legkisebb része sem volt. Ugyanily támadásban részesítette akkor is, mikor „a nyelv romlása“ cz. értekezése megjelent. Imre Sándor, bár nagyon fájt a támadás, mely meghurczoltatásnak is beillett s bár meg tudta volna védelmezni a maga tudományos elveit, egyik esetben sem válaszolt, mert nem volt természeté a vitalkozás, sem a feleselés. Így aztán ellenfelei is elhallgattak annyival inkább, mivel beláthatták azt is, hogy ő senkinek sem áll utjában. Pedig nem kis mértékben érzékenykedő volt ő is annyira, hogy ennek néha az irodalom is kárát vallotta. A 80-as évek közepén az akadémia pályázatot hirdetett Kazinczy életre és irodalmi pályájára, de a feladat megoidására jobb író nem jelentkezett.

Mint hogy Imrének e tárgyról már közkézen forgó jeles tanulmánya volt, az akadémia legilletékesebb tagjai levél útján egyenesen fölkérték a pályázatra, a mire akkor Imre Sándor magát meg is ajánlotta. Az osztály titkára ezután felhívta, hogy a munka alaprajzát főbb vonásokban küldje be hozzá, azzal a nyilatkozattal, melyet az ügyrend követelt meg, hogy a munkát *kész leendő kidolgozni*. Egyidejűleg ugyanazon akadémikus társai, kik a munkára fölkérték, ajánlkoztak arra, hogy a még szükséges anyagot és forrásokat a budapesti gyűjteményekből kikeressék s helyébe küldözik. Imre Sándor azonban sem a nyilatkozatot nem tette meg, sem legjobb barátai és kartársai unszó felhívásai sem bírhatták rá, hogy a munkát elkészítse, mert az osztály titkáranak, ki pedig egyike volt legigazibb és leghűbb barátainak, azon eljárását, hogy a munka alaprajzát eshetőleg kiegészítés és pótlás végett, még mielőtt az osztály elé terjesztette volna, neki visszaküldte, magára nézve sértőnek találta.

Bizonyos azonban, hogy egészségének ekkori megromlása s ereje hanyatlása is okozta a nagyobb vállaltól való visszavonulást, mert mikor ez történt, már akkor Imre Sándor lelépett kolozsvári tanszékéről s nyugalomba vonulván, ismét Vásárhelyre költözött. Itt laktak fiai és rokonai, s ezért, bár Kolozsvár neki kedves lakóhelye volt s oitani, habár kevés számu barátai köréből sajnálkozva vált ki, elhagyta Erdélyt, hogy amazok társaságában pihenje ki fáradalmait s töltsen el még hátralevő idejét. Az egész város ünnepelt, mikor a kiváló tudós ismét itt telepedék le (1886 eleje) s az osztatlan tisztelet és ragaszkodás jeleivel vette őt körül.

De Imre Sándor már keveset örült mindennek. Súlyos sebeket hozott lelkében a városba. Leányait nagy korokban elvesztette s a búsongás, az ideges természet bajait súlyosbítá s egészségét aláasta. Révész fenséges szavakban vigasztalta ugyan: de e csapásokat sohasem heverte ki egészen. Bántotta, hogy nem lehet együtt fiaival. Az előadások tartása mind nagyobb erőmegfeszítésbe került, havonként ágyba esett s csak odaadó és hűséges nejeinek önfeláldozó ápolása tartotta fen annyira-amennyire kedélynyugalmát és egészségét. Elégedetlen volt a tudományos, egyházi és iskolai állapotokkal s az egész világgal, s régóta foglalkozott azzal a tervvel, hogy a nyilvános szerepléstől és a közhivataltól végkép visszavonul, a mitől azonban a kormány egyik legbefolyásosabb tagja, egyszersmind jóakaró barátja sokáig visszatartotta. Mikor tehát szándékát valósíthatta, teljesen félrehúzódva akart élni, elszigetelten a nagyvilág és a társas érintkezéstől és a nyilvánosságtól, s egyedül családi körére szorítkozva, melynek nyugalomát, tiszta örömeit, zavartalan harmoniáját az élet minden javai és boldogsága közt legtöbbször becsülte, annyival inkább, mert ő e boldogságot teljes mértékben fel is találta. Hitveséhez a legbensőbb ragaszkodás érzése csatolta, melyben nem lehet meghatározni, hogy a szeretet, a hála és tisztelet volt-e erősebb azon nő iránt, kinek egyetlen gondolata és törekvése volt érette élni és magát feláldozni. Érzéseik és gondolataik annyira egybeolvadtak s egész lényök annyira össze volt forrva, hogy Imre Sándor rövidebb utra sem tudott menni felesége nélkül s nem egyszer rosszul lett, hogyha valamely elháríthatatlan ok miatt nejétől távol volt. Viszont, s akárhányszor azonnal jobban lett, hogyha neje mellé ült s kezét megfogta. Hasonló szeretettel viseltetett gyermekei iránt, melyet azokkal elég sűrűn éreztetett is, de sohasem mondott. Nem kényeztette őket, de testileg sem fenyegette, bár szigorúan bírálta.

Inkább jelenlétével, tanítással és vezetéssel képezte szívöket és elméjüket, mint büntetéssel. Ha ezek serdült korokban komoly dolgokról vagy személyekről olykor hibás véleményt nyilvánítottak, szelid tréfával vagy alapos ezáfolattal igazította azt helyre s figyelmeztette őket arra, hogy mily nehéz az igazságot eltalálni. Végtelen öröme és megnyugvására szolgált, hogy fiai tisztes helyet foglaltak el a társadalomban, bár magának abból semmi dicsőséget sem tulajdonított, s hogy e fiak és azok családjai versenyeztek az iránta érzett tisztelet és szeretetben s óhaját és akaratát mindvégig parancsnak tekintették.

Ez a bensőséggel és odaadással teljes boldog családi élet, párosulva az okszerűen kiszabott és pontosan megtartott életrenddel és orvos fia értelmes gyógykezelésével, amennyire lehetett, csakhamar helyre állították Imre Sándor egészségét, szellemi és testi erejét, úgy hogy szokott írói munkálkodását Vásárhelyen ismét elővehette s megvalósította egynémelyik kartársa abbéli reményét, hogy nyugalomba vonultával még több időt szentelhet az irodalomnak. Az akadémia, melynek 1878-tól fogva rendes tagja volt, s mely nem igen volt bővében azon jobb erőknél, melyek tiszteletből dolgozni szerettek s a Kisfaludy társaság többször fordultak hozzá, hogy egyik másik művet bírálata alá vegyen. A budapesti Szemlében, az Osztrák-Magyar monarchia leírásában, különböző egyesületek évkönyveiben újra meg újra lehetett találkozni kisebb műveivel, sőt „Magyar szóképzés“ cz. nagyobb művét is akkor készítette el s küldte be kiadásra az akadémianak, (1888—1890.) habár minthogy a bírálók véleménye annak érdeme felett megoszlott, az azt közzé nem tette, bár kiadását megígérte. Általában rendkívüli hátrányára volt visszahuzódó természete, melynél fogva szinte félt az emberekkel való személyes érintkezéstől, mi miatt ugyszólva egész életén át elszigetelve volt szakbeli kartársaitól, épügy mint a vele rokonszenvező s őt becsülő írótól és barátaitól is, kiknek számát teljességgel nem igyekezett ujjakkal növelni, sem a régiak vonalmát fokozni. Ezt a természetét az egyébként fagyitg kedélyes és jószívü férfinak nemesak testi szervezete, az ülő életmód által is fokozott szívujaja, a tulságosan fárasztott agyvelő visszahatásaként kifejlett álmatlanság, s eképp előállott és állandóan fenntartott idegessége, hanem határtalan szerénysége és igénytelensége is eléggé kimagyarázta és megokolja ugyan, de a közérdek szempontjából általánvéve mégis sajnálatosnak kell azt tekintenünk, mert e miatt tanulmánya fényének nem volt az a terjedő képessége, nevének és műveinek az egykoruk előtt annyi sulya, erényeinek annyi érvényesülése, tehetségeinek az a szárnyalása, a mi más körülmények közt lehetett volna. Az egyház és iskola, melyekhez annyi hűséggel és oly hő érzéssel viseltetett, s melyek fejlesztésére annyi nemes és fenkölt eszméi, oly sok bölcs tanácsa volt és oly magasztos érzései voltak, ezeknek nem vehette annyi hasznát, mint amennyire azoknak szüksége volt s mint a mennyit velök ő maga is közőlni szeretett volna. Másfelől az emberekkel való érintkezésére térve vissza, nem kereste ezt azért sem, mert bár az egyéneket jellemök és tudások szerint becsülte, de egyikben való jelességök a másokban való fogyatkozásait ő előtte nem halványította el. Ide járult még az, hogy élete nagy részében a legsötétebb nevetű pessimisták, egyébként tiszteletre és becsülésre méltó emberek voltak legmeghittebb barátai, kiknek élete és gondolkozásmódja nem maradhatott reá nézve befolyás nélkül.

Egyébként ország-világra szóló hatás, irói hirnév után ő épp oly kevésbé törekedett, mint földi javak után. Hivatali jövedelmével mindenütt meg volt elégedve és soha fizetés-javítást nem kért. Erre nem is volt szüksége, mert kevéssel megelégedett, egyszerű és uraskodást kerülő életmódot követett. Irói díjait legnagyobb részben könyvekre költötte el. Soha semmiféle kitüntetésért nem folyamodott, akadémiai tagsága, szintugy mint tudori rangja s vaskorona rendje elnyeréseért egy lépést sem tett. Nem is az irodalmi működést tartotta élete főcéljának, hanem mindenekelőtt állása kötelességét akarta jól betölteni, s a legnagyobb dicsőségének tartotta magára nézve a vásárhelyi egyházi jegyző ama bizonyágtételét, hogy: „*hivatalának élt.*” Maga azonban mint öreg korában többször említette, idevonatkozólag csak annyit ismert el, hogy „*sok jót akart, de keveset tehetett.*”

Igazán véve mindent megtett a mi tőle telt. Nemcsak, a lecke órák megtartásában tanusította a legnagyobb pontosságot hanem ez órák alatt lelkét akarta közölni tanítványával. Tanítványai szellemét karta gazdagítani, s tanárképezdei növendékeivel hivatásuk magasztos feladatait megismertetni. Sokszor megkérdezte tőlök, éreznek-e hivatást és kedvet a gyermekekkel bibelődésre és dajkálásra, szintoly gyakran elmondta, hogy ne azért válaszzák azt a pályát, hogy tekintetes urak lehetnek, hanem hogy tanítsanak és neveljenek jóra való ifjakat a hazának. Hangsúlyozta, hogy a helyes tanmódszerre, ha jó kedvvel dolgoznak, gondolkoznak és az eredményre figyelnek, maguktól is majd rá fognak jönni; egyelőre fődolog alapos tudásra s önálló gondolkodásra szert tenni s a kellő alapismereteket elsajátítani. És növendékei nagy része megértette őt, a mi annál természetesebb volt, mert a tanképző órákon fesztelenül, szíve szerint szólott növendékeihez s a tudományos elveken kívül egész közvetlenséggel beszélt el a maga nézeteit és tapasztalatait is előttük. Az ilyen meleg és lelkes szavak mindig megtalálják az utat a szívekhez és elmékhez.

Mikor visszalépett egyetemi tanárságától, sok tanítványa sajnálta ezt. Többen a volt növendékek közül, mint már magok is tanárok, fejezték ki hozzá irt levelekben hálájukat azért, a mit tőle tanultak. Nem egy tett fogadást, hogy hivatali működésében „a tőle tanult elveket, nemzetünk mély és igaz szeretetét, az önzetlen munkakedvet, vas kitarást s rendületlen tiszta erkölcsi alapot” fogja megőrizni s tanítványai lelkébe is átültetni stb.

Imre Sándor hatása tehát mély és maradandó volt tanítványaira nézve s tanári működése áldás közéletünkre s nemzetünkre nézve. A nemes célra irányuló kitaró és alázatos munkát tette azok lőkötelességévé, kiket tanított s ebben maga adta a legjobb példát.

E munka azonban a gyöngye test erejét végre felémészté! Szigorú mértékletessége és okszerű életmódja által sikerült ugyan késő öreg kort érnie, de az élet-szervek utoljára felmondták a szolgálatot. A múlt évi december 21 én H.-M.-Vásárhely városa mély gyászra virradt, mert elveszítette a legnagyobb fiát s e gyászban méltán osztozott az egyház, iskola, tudomány s az egész nemzet.

Áldott az igaznak emlékezete!

Szeremlei Samu

h.-m.-vásárhelyi lelkész

s a tiszántuli ref. egyh.-kerületi gymnasiumok volt felügyelője.

Javaslat az egyházi törvények módosítása tárgyában.

194. §. b) pontjának ezen szavai után: „követeléseik biztosítását” ez tétessék: „eltávozás esetén a beruházási költségek megtérítését.”

195. §. végén az erdélyi egyházkerületet illető kivétel elmarad.

225. §. Jelen alakjában kihagyandó, s ezzel helyettesítendő:

„A választást előkészítő intézkedések akként hajthatók végre, hogy a megválasztott lelkész új állomását meghívás esetén a megüresedéstől számított 3 hónap alatt, pályázat esetén pedig 6 hónap alatt minden bizonynyal elfoglalhassa.”

230. §. 6-ik bekezdésének eme szavai helyett: „14—21 napi időközben” ez teendő: „14 napon belül.”

Még pedig ezt is akképpen kívánom értelmezni, hogy ne csak a választás kitűzése, hanem maga a választás is megtörténjék 14 nap alatt. Ilyenkor semmi előkészítő munkára nem lévén már szükség, miért hosszabbítanók ok nélkül a felizgatott egyház kebelében ilyen esetben dühöngeni szokott pártharcot?

233. §. b) pontjába felveendő ez a kitétel: „ha a pályázók valamelyikét a választók előtt szóval vagy írásban kisebbitette, rágalmazta.”

Hasonlóképpen a c) és d) pontba. mindkettőnek e szava után: „eljesztéssel” beszúrandó ez: „vagy az ellenjelöltek valamelyikének kisebbitésével, rágalmazásával.”

238. §. helyett beiktatandó a Ferenzy-, Kiss-, Barha-, Dicsőfi-féle javaslat egészben, a 7. §. és a rendkívüli adóról szóló rész kivételével, mivel a 7. §. lelkészekről és tanítókról szóló fejezeteknél lenne felveendő.

239—245. és 246. §§. a fentebbi javaslat elfogadása esetén kihagyandók.

247. §. első bekezdése a fentiekhez alkalmazandó, ekképpen: „Az osztályba sorozás az állami adó arányában történik, és pedig a 238. §. szerint.”

Ezen §. b) pontja teljesen kihagyandó. Indoklását lásd a 15. §-nál.

249. §. A mostani helyett egyszerűen így: „A rendkívüli adó fizetésében részt venni tartoznak mindazok, kik rendes egyházi adót fizetnek.”

259. §. c) pontja a kongrua-törvény alapján elmaradhat.

Ugyanezen § d) pontja helyett törvénybe iktatandó az orsz. gyámintézet szervezete, úgy amint van; valamint az orsz. nyugdíjintézet a tiszántuli egyházkerületnek a konventre terjesztett javaslata szerint.** Végül új pont: „az egyházi adóval tulterhelt gyülekezetek adóterheinek könnyítése.”

260. §. A kongrua-törvényhez alkalmazva a 4-ik bekezdésnek ezen szavai „vagy az egyáltalán meg nem felelő csekély lelkészi javadalmasítás felemelhetésére, — továbbá 2 sorral alább: „vagy lelkészeknek,” — kihagyható.

262., 263., 264., 265., 266. §§. a dunántuli egyházkerület javaslata szerint módosulna.***

270. §. elmaradhat, ha a nyugdíjintézet szervezete a 259. §. d) pontja helyett felvétetik.

* L: fentidézett értekezleti emlékkönyv 23—30. lap.

** L: Konv. j. könyv 1901. 11. szám, 38. lap.

*** U. o. 19—21. lap.

II.

Egyházi törvénykezés.

277. §. A presbiteriek fegyelmi ügyei az egyházközségi bíróság hatásköréből kiveendők és az egyházmegyei bíróság elé utalandók. Az egyházak legnagyobb részében maga a presbiterium végezvén a bíraskodást, alig tehető fel, hogy az valamelyik tagja felett elfogulatlan ítéletet mondjon. Ezek szerint a

284. §. b) pontja végén „egyházközségi gondnokok” után ez jönne: „és presbiteriek.”

289. §. a) pontjában ezen szó „tanítók” nem tudom miért csuszott be, s miképpen ítélezhetik az egyházkerületi bíróság *első fokon* a tanítók fegyelmi ügyében?

301. §. 13. pontjában „Segédlelkészek” után felveendő: „és tanítók.”

Ugyanezen szakasz 1. pontja ekképpen hangzanék: „Mindazon vallási és egyházi kötelek elmulasztása, melyeket a szentírás, az egyházi törvény, egyházi felsőbbség rendel és megtenni parancsol; s minden oly dolognak elkövetése, amit a szentírás, az egyházi törvény, az egyházi felsőbbség megtilt, vagy elkerülni rendel.”

302. §. Kibővítve ekképpen:

„Az egyházi fegyelem célja a hit erősítése, az egyháziasság fokozása, a családi élet megszentelése, az emberi hibák javítása, a bűn irtása, jó lelkiismeret, meglegedett élet biztosítása levén: ezen célok elérésére az egyházközségi bíróság a következő fegyelmi eszközöket alkalmazza:

- a) megintést a lelkész által négyszemközt,
- b) „ „ „ „ két presbiter előtt,
- c) „ „ a presbiterium által,
- d) az egyház javaitól való eltiltást,
- e) az egyház kötelekéből kirekesztést, a megjavulásig.

Mindezen eszközöket a presbiterium az e. törvény 27. §. 1. pontja értelmében készült egyházkerületi egyházfegyelmi szabályok szigorú betartásával alkalmazza.”

309. §. Első bekezdése ezzel volna bővítendő: . . . „az ülés tartását megelőzőleg 15 nappal, az egyházközségi bíróságoknál 8 nappal.”

319. §. Első bekezdés végére ez a toldalék jönne: „azonban ez összeg a panasz alaposága esetén az elmarasztalt fél által megtérítetik.”

300. §.; 321 - 363. §-ok a közigazgatási birói eljárásról véleményem szerint mellőzendők volnának, s az ezen §§-ban érintett vitás ügyeket az egyházmegyei és egyházkerületi közgyűlések hatáskörébe kellene utalni. Az alkotmányosság elve a jogok fokozatos bővítését involválja, ez az intézmény pedig éppen ellenkezőleg a jogok összevonását foglalja magában. Célszerűségi szempontból sem állhat meg a közig. bíróság intézménye. Ez a kevés tagból álló testület ugyanis inkább ki van téve annak az eshetőségnek, hogy hiányos, vagy éppen egyoldalú információ alapján alkotja meg határozatát, mint egy közgyűlés plenuma. A tapasztalás is azt mutatja, hogy ezen bíróság hatáskörébe tartozó ügyeket pontosan meghatározni igen nehéz. Hányszor megtörtént, hogy a közig. bíróságnak a közgyűlés által áttett ügyekben kellett határoznia. Sőt arra is nem egy példa van, hogy az ilyen ügy ismét visszátételt a

* Zsigmond Sándor: Az egyh. fegyelemről. D. Pr. L. 1899. 15. szám.

** V. ö. Andrássy Kálmán: Egyházi szabályok a buji ev. ref. egyházban. Debr. Pr. L. 1899. 13. sz. — F. Varga L. i. m. — Zsigmond S. i. m.

közgyűléshez, vagy egyszerűen elutasított az illetőség hiánya miatt. Hogy az ilyen sokszor évekig tartó hurcolkodás mennyire árt az ügynek, azt könnyű megérteni. Az 1881-iki zsinati törvények alapján a közigazgatási peres ügyek az egyházmegyei közgyűléseken gyorsabban, és megnyugtatóbb módon intéztettek el, s nem volt az ilyen ügyek legnagyobb része — mint most — az egyházkerületre felebbezve. Magok a bíróságok is mai napig nincsenek azzal mindenkor tisztában, mely ügyekben hozhatnak határozatot.

318. §. megtoldandó ezzel: „De a felebbezési bíróságoknál is elrendelhető a szóbeliség és közvetlenség, ha a felek ügyeik biztossága végett ezt kívánják, vagy maga a bíróság, vagy annak elnöke a tényállás teljes kidomborítása végett szükségesnek látja.”

III.

Köznevelési és közoktatási szervezet.

412. §. A d) pont végére ez a kifejezés illesztendő: „Az egyházi főhatóság a megerősítést csak abban az esetben adhatja meg, ha meggyőződött arról, hogy az illető egyház a felekezeti iskolát összes segélyforrásainak igénybevételével sem képes fenntartani.”

420. §. ezzel toldandó meg: „A presbiterium a tanulók számáról a tanítás menetéről és eredményéről az espereshez évenként jelentést tenni köteles.

435. §. helyett ez lenn felveendő:

„A tanítók évi fizetésének minimuma:

1. Elemi iskolában:

a) Rendes tanítónak alkalmas lakás és kerten (vagy ezek helyett 200 korona) kívül

IV. osztályu egyházban 800 kor.

III. „ „ 1000 „

II. „ „ 1200 „

I. „ „ 1400 „

és az orsz. törvényben biztosított korpótlék.

b) Segédtanítónak alkalmas lakás (vagy megfelelő lakbér, és ha élelmezést kap 200 kor, élelmezés nélkül 400 korona).

2. Felső népiskolában:

a) Rendes tanítónak alkalmas lakás kerttel (vagy 200 kor. lakbér) és 1200 korona fizetés.

b) Segédtanítónak alkalmas lakás és 600 korona, vagy élelmezéssel 400 korona.

Ahol az eddigi fizetések az itt megállapított minimumnál nagyobbak, ott azok le nem szállíthatók.

Ezen indítványomat, — valamint a lelkészi fizetésekre vonatkozót — arra a feltételre alapítottam hogy a szatmári értekezlet tervezete az egyházi adózásról elfogadtatik. Ez esetben a terménybeli fizetés ki van zárva. És ha a kor színvonalára akarunk emelkedni, csakis így oldhatjuk meg az egyházi adózás és belhivatalnoki fizetések kérdését. A 20-ik századdal talán, annak is eljött már az ideje, hogy az eddigi elavult, minden tekintetben tarthatatlan adózási és fizetési rendszerrel szakítsunk. Akkor aztán nem fog megtörténni többé az a szegényletes eljárás, ami még ma megtörténhetik, hogy egyes egyházak a belhivatalnok választásnál nem meghívást, nem is pályázatot, hanem valószínűs *árlejtést* szeretnének alkalmazni: ki szegődik be olcsóbban: „Risum teneatis!

A tandíjról sem törvény, sem a fentidézett javaslat nem szól. Szerintem ez az egyes iskolafentartók magánügye, melyet a szükséghez képest magok állapíthatnak meg, és iskolafentartási célokra fordíthatnak, a fenti proppozícióban a tanítók teljes fizetése bennfoglaltatván.

477. §. A 3-ik bekezdés így módosulna ;

„Ezen iskolalátogatók főleg az iskola szellemi életét, a növendékek valláserkölcsei nevelését, az oktatást s annak vezetését“ . . . stb.

Nem tudom eléggé hangsúlyozni, hogy az iskolai *valláserkölcsei nevelést* (tehát nem a mostani *vallás-tanítást*) tartom én a felekezeti öntudat fejlesztése, s ennél fogva egyházunk fennmaradása légfőbb biztosítékának. Sajnos, hogy e téren eddig oly sok mulasztást követünk el !

455. §. vagy ehhez toldalékul, vagy új § gyanánt :

„Az állami vagy más hitfelekezeti tanítóképezdében tanuló ref. vallású növendékek vallásos oktatásáról az egyházkerületek szabályrendelettel intézkednek és felügyelnek arra, hogy a vallásos oktatás azokban alkalmas egyének által, ugyanazon tankönyvek alapján és ugyanazon értelemben történjék, mint az saját felekezeti képezdénkben meg van állapítva.“

Az 1891—93-iki zsinaton már megtételezt ez indítvány, de nem lett elfogadva.* Pedig a következmények már többször megmutatták, hogy erre igenis nagy szükség van.

* * *

Ezekben voltam bátor a törvény egyes szakaszaira vonatkozó igénytelen nézeteimet elmondani. Semmiben sem találnék nagyobb örömet, mint ha gyakorlottabb és hivatottabb kezek itt kifejezett aggodalmaimat eloszlatnák, akár azok alaptalanságának kimutatásával, akár a helyesebb megoldás megjelölésével, különösen ha azoknak, kik törvénykönyvünk hiányait közvetlen tapasztalásból ismerik, tehát egyházunk kormányzó férfiainak buzgóságából teljesebb és a megvitatásra érdemesebb dolgozatok kerülnének az egyházmegyéék és kerületek tanácskozási asztalára.

De nem tudom letenni a tollat, míg meg nem emlékezem két olyan dolgról melyeknek hiányát mélyen érzem egyházalkotmányunkban, bár gyengének érzem magamat e hiány pótlásának módját megtalálni. Olyan formán vagyok ezekkel, mint a beteg ember, ki jól tudja mi és hol fáj neki, de nem ismeri fájdalomának orvosságát.

E hiányok egyike egyházi hatóságaink el nem ismerése, hogy ugymondjam fel sem vevése az államhatalom részéről. Azok a törvényszakaszok, melyek a hatósági segélynyújtásról szólnak, bár igen csekély támogatást biztosítanak az államhatalom részéről, a gyakorlatban ez a kevés is irott malasztanak bizonyult. Az egyháznak, mint erkölcsi testületnek tekintélye csak a hitek egyháziasságán, vagy tisztességérzetén alapul. Ez pedig fájdalom, nagyon ingó alap. Az állami törvényhozás és közigazgatás faktorai bár forumainkat mint egyházi és iskolai *hatóságokat, főhatóságokat* emlegetik, mégis a büntető törvény csak az állami, törvényhatósági, községi, birói és katonai hatóságokat részesíti védelemben. A presbiterium, vagy felsőbb egyházi hatóság ilyen védelemben nem részesül, sőt nem egyszer szegyenkezve kell kitérnie a szabadosság tulkapásai elől. Hozhatnék fel erre nézve konkrét eseteket, de nem gondolnám, hogy ezek felemlítését valaki szükségesnek tartsa. Én nem tudom, hol lehetne e baj orvoslását megtalálni, csak azt érzem, hogy meg kellene találni.

Másik hiány a lelkészképzés rendezése,** vagy job-

* Tóth S. i. m. 1199. l.

** Ezzel óhajtanám én kapcsolatba hozni a parochialis könyvtárak szervezését is.

ban mondva rendezetlensége. Erre nézve az érvényben levő törvény csak közvetve, nagyon is hiányosan és burkoltan intézkedik a 110. és 493. §-okban ; magát a lelkészképzés módját, elveit, rendszerét, s a megkívántató képzettség mértékét figyelmen kívül hagyja. Gyökeres hiba, mely nagyon sok bajainknak kulforrása. Mindezen bajok addig, míg egyházunk életfolyama nyugodtan, esendesen folydogált ősi medrében, a fenékre iszapoldva, el voltak rejtve előlünk. De az újabb időben felkorbácsolt hullámok, felszínre hozták az iszapot, a szennyet. És mi meglátván azt, kétségbeestünk tőle. holott örülnünk kellene inkább, hogy szemünk elé került és feliasztott boldog tétlenségünk. Most már ismerjük és okkal-móddal talán eltávolíthatjuk. Kövessünk is el minden lehető a szennynek eltávolítására, a tiszta, erős, vallásos érzület ápolására. Emeljünk erős oszlopokat egyházunk épületének támogatására ne csak a takarékmagtárakban és állami pénzsegélyekben, hanem az egyháztagok szívében is. Csakhogy ehhez a munkához mindenekelőtt hitbuzgó, tudományosan képzett, tevékeny és jól fegyelmelt lelkészekre van szükség. Ilyeneknek minél nagyobb számban való neveléséről kell az egyházi törvényhozásnak gondoskodnia.

Milota, 1901. augusztus.

(Vége.)

Sipos József,
ev. ref. lelkész.

A vallásosság emelése.

Örökös a panasz papjaink részéről, hogy a lelki gondozás, bármily lelkiismeretesen végezzék is azt, nem hozza meg a maga gyümölcsét. Szép, tartalmas, szívhez szóló beszédek megindítják ugyan a hiveket, de tartós eredményről, maradandó hatással bíró lelki épülésről szó sincsen. Mihefolyt a hívő a templomból kilépett, vége az áhitatnak. Istenítisztelet után kihallgattam az egyszerű emberek beszélgetését. Vajjon maradt-e valami nyoma lelkükben a prédikációnak? Vajjon megragadta-e valami figyelmüket annyira, hogy arról legalább pár szót váltsanak. Meggyőződtem, hogy ez csak olyan esetekben történik, ha valami rendkívüli alkalomból mentek a templomba. Legtöbb esetben a magok ügyes bajos dolgai képezik a beszéd tárgyát. Legfőlegb hagyományos szokás szerint a templomban megjelent gyermekektől megkérdezik otthon, hogy mi volt a textus. Ha a gyermek beszámol vele és azt ügyesen ki tudja keresni, a — hála Istennek mégis kevés háznál hiányzó — bibliából, akkor meg vannak vele elégedve. De már aziránt nem érdeklődnek, hogy mit beszélt a Tiszteletes Ur.

Felesleges a szót is rá vesztegetni, eléggé világosan áll előttünk, hogy *hiveinknél nagyfoku közönyösségről van szó. Ezért mennek könnyen az áttérések.* Sőt nem mondok semmi ujságot azzal sem, ha azt állítom, hogy *ezen áttérések a legtöbb esetben, (majdnem mereim mondani, hogy minden esetben) nem meggyőződésből történnek.* Legtöbb esetben házasság miatt, igen sok esetben meg anyagi előnyök miatt. Nem kell fizetni egyházi adót, de e mellett még más anyagi előnyöket is tudnak nyújtani a katólikus papok. Igen sok helyen megtörténik ugyanis, a minek egy kis faluban szentanuja voltam. A katólikus papnak volt megtakarított pénze (a megtakarítása nem nagy meg-eröltetésbe került bizonyára!) és ebből méltányos kamatra sőt sok esetben kamat nélkül is adott kölcsön mindenkinek, akár katólikus, akár református ment

hozzá, előtte csak az volt a fő, hogy megbízható ember legyen. *Hullott is az áldás a katolikus papra és tegyük hozzá, hogy meg is érdemelte.*

Igen, de mit szolt hozzá a nép? Hallottam ilyen nyilatkozatot: *„Többet ér, mint a mi papunk, mert ez nem adna sose nekünk, hanem még mindig kér tőlünk, hol erre, hol meg arra van szüksége!”* Természetesen találtam magam is, hogy abban a faluban sikerült a katolikus papnak híveket szerezni. Ha valamelyik ember megszorult, csak ment a katolikus paphoz, az ellátta kölesönnel, vagy ha azt nem tehette: jó tanácsesal.

Hát vajjon annak a falunak a református papja rossz szivü, érzéketlen ember volt? Nem, mert felesleges a református embernek még magyarázni is, hogy a református pap miért nem segítette híveit és miért kért híveitől mindig hol erre, hol arra, mert bizony a *szegény református papnak — nincsen pénze, de tegyük hozzá ezzel szemben van — családja!*

Hogyan biztosítsuk tehát híveinket a felekezetenélküliség és az áttérések veszélyével szemben? *Anyagi eszközeink nincsenek, de van egy más eszköz! Az erkölcsi erőt kellene nagy mértékben növelni híveinkben és ezzel elérnénk célunkat! Hiába, mi reformátusok csak erkölcsi erőre tudunk támaszkodni, nem úgy, mint a katolikusok! Hogy ezek az erkölcsi erők mint volnának fokozhatók, arról akarok pár szót szólni.*

Előre is kijelentem, hogy én, mint laikus szólok a dologhoz. Nem akarván itt „okos tanácsokkal” ellátni magyar református papjainkat, mert hiszen erre ők nem szorulnak, hanem el akarom mondani ezen lap olvasói előtt, hogy én mint laikus, mely eszközöket figyeltem meg, a melyeket már igen sok református papunk sikeresen alkalmazott. Szeretném, ha minden református pap felhasználná ezen eszközöket a hitélet erősítésére.

Nagyobb városokban szépen fejlődik a vallásos estélyek tartása. Az ezekről szóló tudósítások mindig szép eredményről számolnak be. Én azonban nem tartom a közlött eredményeket szép eredményeknek. Mert haladás ugyan minden esetre észlelhető, de az illető egyház híveinek elenyészően csekély percentjét teszik azok, a kik ilyenek iránt érdeklődnek. Sőt tegyük hozzá, hogy éppen azok érdeklődnek iránta, a kik ugyis eléggé vallásosak és nagy részben már műveltségöknél fogva is érzékkel bírnak az ilyenek iránt. *Eppen azok pedig, a kiknél a hitben való erősítés és erkölcsi épülés leginkább szükséges volna, azok nincsenek ott.*

Módot kellene találni arra, hogy ezek is megnyerhetők legyenek. Egyenes uton, kapacitálás útján ezt nem lehet elérni. De bizonyos módszeres fogásokkal ezek is bevonhatók a lelki épülés munkájába. Nyújtának ezek a vallásos estélyek ne csak vallásos irányú ismereteket, hanem olyanokat is, a melyek érdeklik még azokat is, a kik a vallásos dolgokat unják, azok iránt közönyösök. Először még csak kevés, vagy éppen semmi erkölcsi épülést nem nyer az ilyen ember azokon az estélyeken, de lassanként rá is csak ragad valami.

Különösen az egyszerűbb emberekre volna igen nagy hatással, ha az ilyen összejövétel más ismereteket is nyújtana, mert az egyszerű ember úgy fogná fel azokat, hogy azokat is egyházának köszöni. Mindenütt a viszonyokhoz kellene alkalmazni a közlendő ismeretek anyagát. Nagyobb városokban más tárgyak volnának szükségesek, mint falu helyen, hol minden esetre a földművest érdeklő ismeretkörből kellene venni az anyagot. Sőt kezdetben tanácsos volna a vallásos irány-

nyal szemben a közönséget inkább érdeklő más ismeretnek előnyt adni, a vallásos irány később felülkerekedhetnék a nélkül, hogy az érdeklődés megcsappanna.

De van sok hely, a hol felolvasások nem tarthatók, a hol vallásos irányú egyesület alakítása lehetetlen. *Ebből azonban nem következik, hogy a vallásos erkölcsi élet emelése és a hitben való erősítés munkája a legkisebb faluban is elő nem mozdítható.* A pap itt is megteheti a maga kötelességét, csak hogy eljárása módosulni fog. Ismerek egy református papot, a kinek háza isteni tisztelet után nyitva van bárki számára. Sokan bemennek hozzá és a pap beszél velök a prédikációjáról, majd az egyház állapotáról, érdeklődik, hogy mint állanak a vetések, milyen kilátás van az aratásra. Tudja, hogy melyiknek milyen ügyes-bajos dolga van, megkérdezi, hogy mint vannak már vele, ellátja őket jó tanácsokkal, úgy hogy több ember csak azért is bemegey hozzá, hogy tanácsot kérjen tőle. Közben mindig talál alkalmat arra, hogy elbeszéljen valamely tanulságos dolgot a maga életéből, vagy abból a mit látott, hallott vagy tapasztalt. *Eközben bőséges alkalma van vallásos vonatkozásokat közbe szőni, melyek — legalább az én meggyőződéseim szerint — mélyebb nyomokat hagynak lelkökben, mint a miket a templomban hallottak!*

Nagy nyereség volna, ha a magyar református ember megszokná azt, hogy első sorban a papja a legjobb és legönzettelenebb tanácsadója. Ha így megnyerné minden református pap híveit a maga egyháza részére — a mi bevallom igen nehéz munka, — akkor nem lennének az emberek oly könnyen felekezetenélküliek és nem térnének át oly könnyen más egyházba.

Ezeket, mint olyan tényeket mondtam el, melyeket nagy sikerrel alkalmazva láttam már némely egyházban. De csak némely egyházban!

Hiszem, hogyha minden egyházban sikerül a református pap és hívei között ilyen viszonyt létrehozni, az erkölcsi erő, melylyel egyházunk rendelkezni fog, győzni fog a pusztán anyagi erőre támaszkodó de még ez idő szerint hódító katolikus egyházzal szemben!

Barcsa János.

KÖZÉLETÜNK.

2203—1901.

A püspöktől.

A nagytt. esperes urakhoz.

Az egyházkerületi egyházi tanácsbíróra és aljegyzőre beküldött szavazatlevelek e hó 17-én felbontatván kitünt, hogy egyik állásra sem nyert senki többséget.

Hivatkozással a májusi gyűlés 5. számú végzésére, a szűkebb körü szavazást a bizottság megállapodása értelmében ezennel elrendelem és pedig

1. az egyházkerületi egyházi tanácsbíróra legtöbb szavazatot nyert Eröss Lajos theol. tanár (315) és Papp Imre hmvásárhelyi lelkész (162) urak között

2. az aljegyzőségre legtöbb szavazatot nyert Sass Béla theol. tanár (324) és Dr. Ferenczy Gyula bölcsészettanár (105) urak között.

A szavazatleveleket, mindkét állásra külön-külön, októker 10-ig kérem beküldeni

Nem hagyhatom megjegyzés nélkül hogy szabálytalan kiállítás miatt, a két szavazásnál 17. szavazat mellöz-

tetett. Kérem tehát, a lelkész urak figyelmét felhívni az 1898. évi 281. sz. határozatra.

Teljes tisztelettel

Debrecen, 1901. aug. 19.

a püspök helyett
Zsigmond Sándor
egyh. ker. főjegyző.

Német szóra.

Bizton tudom, hogy sok szülét, kinek gyermeke van, kít német szóra taníttatni akar, érdekelné fog ez a kérdés, melyet cikkem élére irtam.

Reám azért fontos most ez a kérdés, mert kis fiam a mult iskolai évvel végezvén be elemi iskolai tanulását, régen táplált óhajom szerint el akartam őt vinni, s már el is vittem a német kultúra valamelyik forrásvizéhez, hogy onnan egy nagy nyelv ismeretében megerősödjék hozzám őt, Isten segélyével vissza tanulmányai, iskola pályája folytatására.

Reám nézve tehát első sorban mindenesetre csak subjectiv jelentősége, értéke és érdeke van ennek a kérdésnek, de talán éppen ezért lesz szabad ezzel a cikkel a nyilvánosság elé lépnem, jól tudván, hogy az az írásunk a legjobb, mely a subjectiv érzelmek világából száll ki a szabad levegőre. Ha kissé részletes, apróságokra is kiterjedő lesz ez az én cikkem, mentse ki annak ezt a hibáját a szóban forgó kérdés iránti mely s mindenesetre indokolt érdeklődésem.

Most, elemi iskoláinak bevégeztével, vagy később, például a gymnasiumi negyedik osztály bevégeztése után-e és hova vigyem fiacskámat német szóra? régi idő óta tépelődöm en már ezekkel a kérdésekkel.

A mi az első kérdést illeti, abban arra a megálapodásra jutottam, hogy minden tekintetben jobb lesz most vinnem el a fiacskát valamerre; most, mikor tanulói élete egyik fontos, alapvető munkájának végére jutva, a két munkatér mező közé úgy állíthatok be egy mesgyét, hogy a miatt nagyobb zökkenés nem áll be gyermekem életútján. Mert ha a gymnasium ötödik osztályára vinném egy német nyelvű gymnasiumba, már csak a más tanítási módszer és rendszer miatt is megszakadna tanulmányának egységes folyamata, míg így, ha szükségesnek látom, a mi nagyon valószínű, az első osztály megismételtetését, úgy veszt a kis fiu egy évet, hogy németül mégis csak tud fecsegni, s tanulmányának további folyamata megszakítatlanul egységes leend. Persze arra teljesen kész vagyok, hogy ez a különben jól tanuló kis magyar fiu esetleg teljesen meg is bukik egy német tannyelvű gymnasiumban, a mikor kényszerűségből kell ismételnie; valamint tudom azt is, hogy ha szinte becsülettel elvégzi ott a gymnasiumi első osztályt, itthon a jövő évi nagy szünidő alatt át kell vele futtatnom azt az osztályt a mi rendszerünk és módszerünk szakneme szerint is, mert különben, nem lévén meg tanulmányának itthoni talajunkba vetett alapja, az Istenadta csak bukdacsolna egész gymnasiumi pályafutása alatt.

Hova vigyem a fiacskát német szóra? ez volt aztán a második nagy kérdés.

A Szepességre hiába viszem: ott ma már hála Istennek! nem lehet németül megtanulni, legalább olyan helyen, hol gymnasium is van, nem lehet.

Az erdélyi szászok földére vettem tehát tekintetemet s az ez évi husvét-i vakációm egy részét arra használtam föl, hogy bejártam a szászföldet, s végre Segesvár mellett állapodtam meg, a mely városban,

annak főgymnasiumában, tanárkarában, egész lakossága szellemében teljes és megnyugtató biztosítékot találtam arra nézve, hogy oda jó helyre adom fiamat.

Segesvárott nem lakik annyi magyar, nincsen annyi állami hivatal, mint akár Brassóban akár Szegedben, s az én célomat tekintve, — itt csak arról van szó — ez kedvező helyzet. A fiu nem hall sok magyar szót, hamarabb megtanul németül. A Segesvárt lakó magyarok pedig az ottani szászokkal abszolúte a legjobb viszonyban élnek, óvakodva vigyáznak, — szászok és magyarok egyformán, — hogy egymás érzékenységét meg ne bántásák. Sehol a világon enge-met finomabb előzékenységgel nem fogadtak, mint a hogy ezt a segesvári szász tanárok tették. Magyarul egyik másik nem akart beszélni, de nem is erőltettem. „Si fuisti Romae, Romano vivito more.“

Egyik tanárral behatóbb beszélgetésbe bocsátkozván, hogy teljesen tájékozzam magamat az ő szellemük felől, így szólottam hozzá: „Jól tudom azt tanár úr, hogy önök szászok bennünket magyarokat nem nagyon szeretnek, de tessék nekem őszintén megmondani, éreztetik-e ezt az ide kerülő magyar fiukkal is?“ „Biztosíthatom önt, uram, hogy mi semminemű ilyen megkülönböztetést nem teszünk a mi növendékeink között,“ felelt kérdésemre az én segesvári kollegám. „Ha magyar fiu a legjobb tanuló az osztályban, azt tesszük elsőnek.“ Tényleg hallottam is valamennyi ottlakó s általam megismert magyartól, hogy akárhány magyar fiu, első évben leküzdvén az idegen nyelv okozta nehézségeket, második évben már a legjobb és legelől helyezett tanulók közé küzdötte fel magát.

A főgymnasium épülete főséges magas helyen, egy hegyi orom szélén áll, büszkén tekintve le az egészében is véghetetlenül kies fekvésű városra. Egy ódon templom áll a gymnasiumnak különben épen most teljesen újra épített, szolid épülete mellett a mely két épület ott állván, a hol állanak, azt a főséges eszmét látszanak hirdetni, hogy mindannak, a mi Isten tiszteletére s a tudományra tartozik, magasan ki kell emelkednie a köznapi élet légköréből. A segesvári szász főgymnasium jelmondatát ezek a szép szavak alkotják: „Patriae filius virtuti Palladique sese voventibus sacrum,“ a mely szavakat tán így lehet magyarul legrövidebben s legmegfelelőbben visszaadnunk: „Szentély a haza erényt és tudományokat ápoló fiai számára.“

A segesvári főgymnasiumot az erdélyi szász ág. hitv. evangélikus egyház tartja fenn; 13 tanár működik benne; tannyelve német, a szász dialectus kizárásával; a magyar nyelvet és irodalmat mind a nyolc osztályban heti 3—3 órán tanítják benne. A mult 1900—901. iskolai évben 259 volt az intézet növendékeinek létszáma, melyből vallás szerint ág. hitv. ev. volt 206, ev. ref. 7, róm. kath. 11, g. kath. 1, g. kel. 30, izr. 1, egyéb vallású 3; nemzetiség szerint pedig német volt 209, magyar 18, román 31, izr. 1.

A város levegője tiszta hegyi levegő, föltétlenül egészséges; a tanulók közt a miatt, hogy 180 lépcsőn, vagy egy másik hegyi úton lehet a főgymnasium épületehez feljutniok, soha eddig betegedési eset nem fordult elő. Ezekben óhajtottam elmondani azt, hova vittem én az én kis fiamat német szóra? Hátha más is oda Segesvárra viszi a magáét! Elhelyeztem pedig egy tisztességes úri családnál, hol az egyszerű, a keresetlen, de jómódu polgári tisztesség és nemes műveltség azzal az igazán tiszteletreméltó német kedélyességgel, azzal az áldott Gemütlichkeit-tal párosul, ezt is megmondom: teljes és jó ellátásra havi 44 koronáért.

Ha pedig azt mondaná még valaki, hogy korai dolog volt azt a kis fiut ilyen korán német szóra adni, itthon majd újra elfeledi, a mit most megtanul; erre is gondoltam, s úgy akarom annak elejét venni, hogy ha Isten segít és éltet, minden nyári szünetben visszaviszem őt oda, vagy elviszem más német nyelvű városba, a mikor mindig újra meg újra felfrissül, sőt bővülni is fog nála az a német nyelvtudás, a mit most óhajtok már gyermeki fogékony lelkébe beoltani.

Csiky Lajos.

IRODALOM.

Tompa Mihály reliquiái II.

Alkalmi és közönséges egyházi beszédek. Irta: Tompa Mihály. Sajtó alá rendezte S. Szabó József debreczeni ev. ref. főisk. tanár. A költő-pap életrajzával és arcképével. Budapest, Kókai Lajos tulajdona 1901. Ára 2 kor. 8° XIV. + 96.

A nagy költő s nagy prédikátor hagyatékának II-ik kötete fekszik előttünk, mely alkalmi és közönséges egyházi beszédein kívül a költő arcképét s életrajzát is tartalmazza. Az életrajz a lelkész és egyházi író megérthetésére szükséges adatok s fejtegetések elmondására szorítkozik. A gyermek és ifjúkor rövid érintése után elkiséri a költő papot szolgálati helyein át sirjáig s megemlíti a Tompa iránti kegyelet alkotásait. Azután elénk állítja, mint adminisztrátort, majd mint hitszónokot jellemzi a kortársak bírálatából vett egykoru idézetekkel s végül adja a költő papidolgozatainak, az ezekről megjelent ismertetéseknek, bírálatoknak repertóriumát.

Szines, meleg részlet e dolgozat abból a nagy munkából, melyet S. Szabó József a Tompa életrajzírás, általában a Tompa iránti érthetetlenül szunnyadt lelkesedés, méltánylás felköltése, műveinek minél szélesebb körben s lehető teljességben közkincsese tétele terén nemes ambícióval czélul maga elé tűzött, évek óta lankadallan buzgósággal folytat s az életrajzi részt illetőleg újabban megjelent többrendbeli, nagy értékű értekezéseiben, hirlapi cikkeiben csaknem teljesen be is végeztet.

Első sorban *mi* szégyenünk, hogy csaknem kialudott az olaj a Tompa iránti kegyelet oltárán, *mi* kötelességünk azért az is, hogy a közérdeklődést felköltsük nemzetünk, egyházunk ezen egyik legnagyobb szellemóriása iránt, kinek írásai, élete telve példával, tanulással, igazsággal, hazaszeretettel.

E szempontból hálára kötelező munkát végzett közrebocsátó, midőn Tompa egyházi érdekű reliquiáit a feledésből kiragadva, mindnyájunk közkincsévé teszi! Nagy lelkeknek bármily foszlány gondolata, századokra szóló alkotások egy-egy porszeme is becses emlék nekünk s itt többről, itt egyébről van szó.

De nézzük sorra az egyes darabokat, megérdemlik ezek a bővebb foglalkozást.

Az I. számú tavaszi beszéd megragadó költői bevezetés után Hós II. 20. alapján fejtegeti a *gondviselésben való bizodalom*, mely *gondviselést* munkálodni láthatunk mind a természeti mind az erkölcsi világban, miből önként folyik a *bizodalom*, melylyel iránta viseltetni tartozunk. Kítünő megragadása a vezéreszmének, mely e mellett kiválóan szöveg- és alkalomszerű, ép oly jók a II. rész alrészai, melyekben mélyre vágó vonásokkal határozza meg, milyen a gondviselésbe vetett okos és szabadon bizodalom? A kidolgozás már

nem mindenütt olyan alapos s megkapó, mint maga a compositio, különösen az I. rész elcsietett s igen közönséges dolgok ismétlése. Már itt ez I. beszédnél hiányul kell megjegyezni, hogy közrebocsátó az egyes beszédek előállási idejét, — ha t. i. ezt módjában állott volna tenni, — nem közölte a beszédek alján; különösen reliquiáknál, melyeket nem maga szerző tett közzé s nem maga vállalhatja mindert egyformán a felelősséget, ezek lehetnének irányadók az ismertetők előtt, hogy milyen mértéket szabad használniok, hogy igaztalanok ne legyenek szerzővel szemben. A bejei prédikációknak természetesen más a mértéke, mint a hánvaiaknak.

A II. számú vizsgai beszéd a *nevelésről és tanításról* szól. Bevezetésében megkapóan fejtegeti az első benyomás elhatározó befolyását s ennek kapcsán egész egyszerűen teszi fel a tételt: habár ily fogékony a gyermeki kor, *használjuk ezt jóra s tanítsuk a gyermeket az ő utjának módja szerint.* (Péld. XXII. 6.) Soha egyszerűbb, tökéletesebb s mesterkéletlenebb megállapítását a főeszmének s eljutást a vezérgondolathoz! Igazi mester kezére való úgy ez, mint a felosztás. A nevelés I. okos és kegyes szülőket, II. alkalmas iskolákat, III. feddhetetlen és okos tanítókat kíván. Oly természetes, igaz és teljes! A tárgyalás hasonló módon folyik tovább. A népnevelés nagy érdekeiért mélyen érző tanügyi férfi párosul ebben a gyülekezet nagy tapasztalatokkal rakott atyjával. Kitzüzi a magas célt, melyet elérni kellene, de látja a gyakorlati életben a temérdek akadályt, mely a valóság útjában áll; hogy javíthasson, szerzetten int, feddözik, dorgál, nyíltan rámutat a bajokra s a bajok forrására éppen hallgatóinál is. E bajok felismerésében meglepő éleslátás, erős megfigyelő képesség, mondhatnám jós betekintés nyilvánul, hiszen ma sem vagyunk a legtöbb helyen csak ott sem; hogy a Tompa által már ostorozott bajokat, bajokul felismernénk. Kevés prédikáció volt még rám ily hatással, mint ez; oly annyira igaz, okos, helyén való minden szava s e mellett egyszerű, világos, érthető. mégis illetve azért nemes, lelkes, magasztos. Eszméit lehetne vszámra fejtegetni, tanügyi lapjaink b. figyelmét fel is hívom rá.

A III–V. szám alattiak mind újkenyéri urv. osztásra készültek. Az „*áldozati kenyér tiszta asztalon*” című világos, szép bevezetésével szövegszerű felosztásával, az I-ső részben költőien megkapó, nemesen egyszerű s mélyen logikus kifejtésével annak, miért kell kenyeret sütnünk, valamint szinte bugyogó eszmegazdagságával s szines, de átlátszó képeivel; a II. részben a tiszta asztal fogalmának krisztusi megmélyítésével, az alig néhány szóból álló berekesztés egyszerű, mégis hatásos elhangzásával egyike a legkerekdedebb, egységes, semmi oda nem illő szó vagy csak pillanatra is elcsapódó gondolat által meg nem tört logikus, a mellett költői s krisztusi prédikációknak.

A *három kenyér* című „Adj nekem három kenyeret” (Luk. XI. 5.) alapigével a kenyér jelentőségét teljesen kidomborító bevezetés után szól arról, milyen három kenyeret nem kérünk s milyen harmat kérünk? Nem kérjük a nyomoruság, hamis keresmény és a bujdosás kenyerét, ellenben kérjük a munka, a mértékletes élet és a szent asztal kenyerét. Látnivaló, hogy a felosztás s berendezés egy ellentétben nyugszik, azonban ez ellentét nincs párhuzamosan keresztül vevé s az ellentelt részek, illetve eszmék egymásnak nem megfelelők. Távolról sem akarom a nagy prédikátort korrigálni, de szerintem akkor volnának az ellentelt részek egymásnak megfelelők, ha pl. az I. rész három kenye-

rével: a nyomoruság, hamis keresmény és bujdosás kenyérével a II. részben a meglegedés, tisztos munka és az örökélet kenyere állítatnék szembe. Egyébként a tárgyalás, kidolgozás nyomon követi a felosztást, eszméit teljesen megvilágítja, tanít és nemesít. Gyönyörű az I-ső rész 3 alrészében az az alkalmi hazafiai vonatkozás, midőn a hazátlan bujdosók néma keservét festi.

A *testi és lelki eledel* (Mat. IV. 4.) bevezető részében mély igazsággal s költői szépséggel fejtegeti a testi kenyér feltétlen szükségességét s hogy e kenyeret nem pótolhatja semmi. Ekkor egy villamszerű fordulattal felteszi a kérdést: hát a kenyér pótol-e mindent? S itt gyönyörűen megy át a másik eszmére, a lelki kenyér fejtegetésére. Művész kezére vall itt minden s oly egyszerű eszközökkel dolgozik, hogy az ember csodálja az összhatás bámulatos fenségét. A beszéd I-ső részében a testi kenyér józan, II. részében vétkes használatáról, a III.-ban a lelki kenyérről szól. Eszmenete: Nem csak kenyérral él az ember, szól a lecke. Ebben benne van az is, hogy tehát kenyérral is él. Itt feltünteteti azt a józau határt, mely közt az embernek járni kell. Szükséges a kenyér, igen, s ezért dolgozunk kell, mert csak így tehetünk eleget (jönnek az alrészek). Családunk, vallásunk, hazánk és az emberiség iránt tartozó kötelességeinknek, de vétkes lesz e kenyérkereset, (alrészek:) ha nem jól használjuk a mindennapi kenyeret; ha igen szélesre terjesztjük annak egyszerű értelmét, vagy ha nemtelenül járunk el annak keresésében. Azonban, ha kifogástalanul viselkedünk s e kenyér megszerzésében, ne feledjük, hogy nemcsak kenyérral él az ember, a mint nemcsak test, hanem lélek is vagyunk, úgy e nemesebb rész táplálásáról sem szabad megfeledkeznünk s itt elsorolja a lélek eledelét, melyek a természet Istenre vivő szemlélete, a léleknek tudomány által művelése, a becsület útján járás, a nemes tettek mezején fáradozás, a jótétel ösvénye, a vallás. E feltett szent kenyér ezekre emlékeztet. Tiszta, logikus menet, eszmehőség, nemes rányitás s a testi és lelki szükségletek keresésének harmónikus kiengesztelése plastikus iránylyal e beszéd jellemző tulajdonságai.

(Folyt. köv.)

KÜLFÖLD.

Egy volt jezsuita a pápákról és jezsuitákról.

„Mily kegyes és építő dolgok ezek! Nem: ecclesia non sinit sanguinem! Halálos ítéletet az inquisitio soha sem mondott ki?! — és a ki türelmetlennek nevezi, káromolja azt.” — stb. stb.

* * *

Igy írja és így folytatja *Gróf Hoensbroech* nagyszabásu munkáját: s teszi mindezt a legnagyobb komolysággal, higgadtsággal és szenvedély nélkül. Jól tudja, hol fáj legjobban „az üdvözítő egyháznak,” oda üt mindig a kalapáccsal. Nem állít semmi olyat, mit documentumokkal az nem igazolhatna, nyomban kíséri idézeteit a kötetek leghelyesebb megjelölésével. Ösmeri jól a forrásokat; valamikor kezeiben forogtak a foliánsok, ügyesen és alaposan gyűjtögeté . . .

Hoensbroech művét nekünk protestánsoknak nem lehet eléggé méltatni; egyike azon forrás munkáknak, melyeknek egy prot. lelkész könyvtárából sem szabadna hiányozni. A „fekete sereggel” felmerült harcokban kitünő segéd eszközünk ez nekünk. Első és szent kötelességünk lenne e munkát áldozatok árán magyar nyelv-

vünkre átültetni, hogy olvashatnák mind azok is, kik eredei nyelvén nem élvezhetik. És éppen napjainkban van erre legnagyobb szükségünk; most, midőn az ultramontán had elkeseredetten megkezdte ellenünk ismét akna munkáját; midőn felfuvalkodottságában nem ismer határt a felekezetek közötti béke zavarásában; most, midőn látjuk, hogy a katholicismus előtt nincsen semmi szent (habár szenteinek nincsen száma!), képes megtagadni nyelvét, hazáját, pellengére állítani becsületét, csak hogy bigot vallásos fanatizmus hajlamát kielégíthesse; most midőn uton-utfélen, pénzzel és erőszakkal piaci módon üzik a lélekvásárt; most, midőn tüzes üszköt dobálnak hiveink közzé, hogy a felekezeti békét megzavarhassák: most lenne legfőbb ideje gondoskodni ellenszerekről és lerántani a leplet arról a sokat dicsőített „üdvözítő egyházzól,” hogy rémülne meg az egész világ a visszamaradt csupasz ördögtől.

A sötétség fejedelme, a kath. egyház külföldön elveszítette vonzerejét, csak úgy bomladoznak a százados védbástyák egymásután: a „szentséges atya” nem győzi siralmas elegiáit küldözgetni brévék és encyklikák alakjában, pusztul a hatalmas Róma is, — mint Jeruzsálem — feltartóztatlanul: csak minálunk dominál még mindig a középkori setétség hatalma, pusztit az árnyány! *Belgium* története bizonyítja, hogy 50 esztendővel ezelőtt még — sajnos! nem volt prot. egyházunk ez országban, ma — hála az Istennek! 50 virágzó, jelentékeny missioi ref. egyházunk van s hirdeti az evangéliom diadalát. A „*Los von Rom*” mozgalom mindenütt diadalmasan terjed, csak Magyarország volna az, melynek pusztulni kellene?! Nem! meg vagyunk győződve, hogy a kath. végső küszködése és erőlködése e kapkodás a veszély közelgése érzetében. „*Utolsó század*” ez az ő életében, hogy ha meg nem tisztítja magát az évszázadok óta rátapadott szennyől; ha vissza nem tér az evangéliumhoz és fel nem övedzi derekát az isteni tudománnyal és hátat fordít az emberi bölcsességnek, melyre mint rozoga alapra építette jövőjét; „tisztító tűznek” kell magát alávetnie, mert előbb utóbb kitér saját kebeléből a kloaka, az izzó láva, és elfogja törölni az „üdvözítő egyházat” a föld színéről mint hajdan Herculaniumot és Pompeyt. Megujulni, vagy elpusztulni: ez a két ut áll a kath. előtt, *tertium non datur!*

Mi pedig ne csüggedjünk a megpróbáltatás napjaiban! A mi tudományunk isteni; a mi erőnk evangéliomi erő; fundamentumunk a J. Kr., ha munkálkodunk: győzünk is!

A mi Istenről vagyon, az örökké tartó!!
Heidelberg, 1901. június 19.

Birtha József.

KÜLÖNFÉLÉK.

— **Felhívás 10 éves találkozóra.** Megbizástok folytán baráti szeretettel hivlak fel volt kedves tanuló-társaim, hogy az 1891. évben történt megállapodásunk szerint gyűljünk össze ez év szeptember 17-én reggel 9 órakor Debrecenben a széniori hivatalban 10 éves találkozóra. Az ifjú kor édes emlékei, hozzának össze mindnyájunkat háznak népével együtt. Gálos-petri, 1901. augusztus hó 18. Takács Zsigmond ev. ref. lelkész.

— **Szavazat-bontás.** Az egyházkerületi tanácsbiróra és aljegyzőre beküldött szavazatokat f. hó 17-én bontotta fel az ez alkalomra kinevezett küldöttség; az eredmény ez: a tanácsbirói hivatalra *Eröss Lajos*

theol. tanár 315, *Pap Imre* h.-m.-vásárhelyi lelkész 161, *Garzó Gyula* gyomai lelkész 106, *Madarász Imre* karczagi lelkész 30, *Szele György* bakonszegi lelkész 23, s még ezeken kívül mintegy 10 egyén nyert 1—10 szavazatot. Az aljegyzői tisztségre pedig *Sass Béla* theol. tanár 324, *dr. Ferenczy Gyula* akad. tanár 105, *Kallós Tivadar* beregszászi lelkész 75, *F. Varga Lajos* n.-rábéli lelkész 54. *Szele György* bakonszegi lelkész 52, *S. Szabó József* főgymn. vallástanár 17 szavazatot, s ezeken kívül 27 egyén nyert 1—10 szavazatot. Általános többséget tehát sem a tanácsbíró-ságnál, sem az aljegyzőségnél senki sem nyert, újabb szavazás rendeltetett el, még pedig a tanácsbíró-ságra, mint legtöbb szavazatot nyertek: *Eröss Lajos* theol. tanár és *Pap Imre* h.-m.-vásárhelyi lelkész, az aljegyzőségre pedig *Sass Béla* theol. tanár és *dr. Ferenczy Gyula* akad. tanár tüzetek ki.

— **Egyházlátogatás a debreceni egyházban.** A korábban megkezdett visitatio a számadások készen nem léte miatt félbemaradván, augusztus hó 1-én vehette kezdetét annak folytatása. *Dávidházy János* esperes, *Szücs László* lelkészen kívül *Kovács Lajos* egyházmegyei pénztárnokot is bekérte mint kiválóan szakértőt a számadások vizsgálásához, mely megfeszítő munkálkodás mellett 23 napot vett igénybe. A mint a vizsgáló bizottsági tagoktól értesülünk — a kiket fáradságos munkájokért csupán a jók elismerése és saját nemes öntudatuk jutalmaz — a számadás vizsgálása rendjén a nehézményeknek egész sorozata került jegyzőkönyvre, melyek közül csak néhánynak inkább általánosságban való megemlítésére kívánunk e szűkterű helyen szorítkozni. A gazdálkodás sok kívánni valót hagy fen, mert sem körültekintőnek, sem takarékosnak, sem gondosnak nem ismerhető; például: az épületek fentartási költsége jórészt felemészti a jövedelmet; nagy összegben hever kin haszonbérleti és kamathátralék, holott a kamat utólagosan követeltetik; bérlő egész évi tartozással maradt adós, mely ma behajthatatlan, a közigazgatási személyzet fizetésére szokatlanul nagy összeg (circa 23 ezer korona) megy ki; megengedetlenül sok a domesztikai tartozás hátraléka (circa 10 korona); szabálytalanság számába megy, hogy egyik alapítványnak a neve is elveszett, jövedelmét egy arra nem jogosított pénztár használja fel; horribilis az egyházi adóhátralék [circa 139 ezer korona.] A pénztári könyvelés kihuzásokkal, igazításokkal teljes, a kezelési rendszer ósdi, nehézkes s előbb-utóbb megláthatatlan szövevénybe vezet; némelyik pénztár — úgy látszik — célzatos favorizálásban részesül; a nagy apparatussal működő személyzet mellett másolási költségekre több ment ki 2000 koronánál s a számadás még sincs kész kellő időre; az meg koriozum, hogy az ispotálytemplomi perselypénz hetenként való megolvastatása 42 korona évi kiadásba kerül. Jön-e be annyi belőle? Az egyházi 100 korona külön honoráriumban részesül a nagytemplomi porozásokért, holott sok helyen a meszelés óta nem volt semmi takarítás. Nem rekriminálunk, mert egyedüli célunk a fogyatkozások szanálása. Reméljük, várjuk, hogy a presbyterium, mellyel a nehézmények közöltetnek, köteletségének fogja ismerni azt, hogy a bajokat közmegelegedésre szüntesse meg. Egyébként a visitatio munkája most sincs teljes n befejezve, mert a gazdasági bizottság elnökének távolléte miatt a takarékpénztári betéti könyvecskék nem voltak megvizsgálhatók.

— **Figyelmeztetés.** Főiskolánkban az iskolai év

ünnepélyes megnyitása szeptember 9 én d. e. 9 órakor a városi nagytemplomban történik. Amennyiben a főgymnasiumi értesítőben tévedésből szeptember 11 áll, e helyreigazítást az érdeklődők figyelmébe ajánlja az igazgatóság.

— **A vallásoktatás a porosz felsőbb iskolák számára kiadott új tantervben.** A vallásoktatás célja, — írja a kultus miniszter — az, hogy a növendékek az Isten igéjében való nevelés folytán jellemes, keresztény emberekké képeztesse, a kik aztán egykor majd tudások eljárásuk s a gyülekezeti életben való részvétellel a mi társadalmi életünkre hivatásoknak megfelelő és üdvös hatást gyakorolhassanak. — A tananyag összeállításánál figyelemmel voltunk arra, hogy a memoria számára szükséges anyag a lehető legszűkebbre szabassék, hogy így az oktatás erkölcsi oldala anynyival inkább előtérbe léphessen. — Az egész vallásoktatásnak központja a szentírás. Minden egyéb, mint ezen nyugvó, vagy ehez vezető kezelendő. Magát az egyháztörténelmet csak főbb vonásaiban s minden olyannak határozott mellőzésével kell tanítani, a minék az ifjuság vallás-erkölcsi képzésére nézve közvetlen jelentősége nincs. Szorítkozunk tehát lényegileg az őskeresztység ismertetésére, a keresztységnek a világtörténelemben való győzedelmes belépésére, az egyház középkori fejlődésére és kialakulására a reformációra, ennek előzményeire és korunk legjelentősebbteljesebb eseményeinek ismertetésére. — E mellett állandóan az a cél lebegjen szemünk előtt, hogy a növendék képesíttessék arra, hogy az egyházi életben hű és értelmes munkás legyen. — Erre a miniszteri leiratra a „*Reichsbote*“ a következő megjegyzéseket teszi: „Mindaz nagyon szépen hangzik. Hogy az emlékezőtehetség haszontalan anyaggal teletömésék, — azt senki sem akarja. — De még sem szabad elfelejteni, hogy a keresztység kijelentett vallás és hogy minden vallás-erkölcsi nevelésnek az isteni kijelentés pozitív momentumaiból kell kiindulnia és ahoz kell kapcsolódnia; szükséges, hogy lelki tulajdonaivá legyen az a gyermeknek s e célból a könyvnélkülözés is elkerülhetetlen. — A gyermek főképpen receptív; s ha az oktatás csak a tanító előadására épít, attól lehet félni, hogy ezen előadások pillanatnyi benyomása csakhamar nyomnélkül eltűnik. — Ha pedig a könyvnélkül elsajátított tartalom nem marad meg, akkor a növendék semmit sem visz magával ki az életbe. A legjobb vallásoktatás az, mely ért ahoz, hogy hogyan kell a katechizmus becses tartalmát a gyermekek előtt néhány példabeszédben, énekben, bibliai történetben, világossá, érthetővé, kedvessé, becsessé és az egész életre gyümölcsözővé tenni. — A benyomások elmosódnak, de a pozitív tartalom megmarad és ha ottan-ottan háttérbe szorul is, mégis csak mindig az marad, a mi az embert felébreszti, vigasztalja és erősíti.“ Azért hát nem szabad a vallásoktatásban azt az anyagot, mely főképp, a memoria számára való, — tulságosan kevésre becsülni.

— **Nyilatkozat.** „A Szt. Lukácsfürdő forrászive kellemes izü üdítő ital (ugy tisztán mint borral vegyítve), tapasztalatom szerint mindazon esetekben, melyeknél szénsavdús vizek javalva vannak, a szervezetre jótékonyan is hat.“ *Dr. Bokor Gyula, gyakorló orvos, a „Budapest“ fővárosi jóték. egyeslet főorvosa, Budapest, VII., Kertész-utca 43:*

Szerkesztői üzenet.

Ö. T. Tisza-Köröd. — Meg fogja azt nekem kedves kollega ur bocsátani, ha beküldött levelére s az abban írtakra válaszat a nevek elhallgatásával itt adom meg. — Jobb lesz ez így mintha az egész cikket kiadnám. — Mi is a tényállás? Kedves kollega ur rövidesen így írja le: „Ehó 15-én engem egyik szomszédos helységbe hívtak egy ref. úri családhoz keresztelni. Oda megérkezvén, a családot felhívtam, hogy a keresztelést a helybeli lelkész urnak jelentsék be, stóláját küldjék meg. — Az apa csakugyan közölte a lelkész ural, hogy a keresztelést én fogom végezni s dupla (2 kor) stólat küldött neki. Én a keresztelést elvégeztem; az adatokat anyakönyvezés végett a lelkész ural közöltem; mire ő sajnálattal tudatja velem, hogy önkényes eljárásomért feljelent s a keresztelést nem anyakönyvezi ad díg, míg neki 8 koronát meg nem küldenék. Az anyakönyvezést többszöri felszólításra sem akarja teljesíteni. stb. stb.“ En pusztán e sorokra építék s nézetem ez: az illető lelkész társ mindenekelőtt köteles az elanyakönyvezést teljesíteni, aztán nincs joga 8 korona stólat követelni. — Az első következik abból, hogy a keresztelés arra fakultással bíró egyén által tényleg végre lett hajtva. A 8 korona stóla követelés meg jogtalan. — Jól tudom, hogy régiebb szabályaink (Tóth S. féle kivonatos gyűjtemény) éppen e kérdésben homályosak s magam is tudok rá esetet, mikor egyszer régebben egyik lelkész társam egymással végeztetett esketésből kifolyólag 16 frtot állapított meg magának s azt meg is kapta. — De akkor is törvénytelennek tartottam ez eljárást, ma is annak tartom. S ma különösen?! Mikor az egyházpolitikai törvényekből kifolyólag egyáltalán paphoz sem köteles menni senki! És ha nem megy, még csak törvényesen sem léphetünk fel ellene, mert nincs rá fegyelmi §-unk. Hiszem, hogy a legközelebb összetüendő zsinat majd ilyen is alkot, de ma nincs; ez a tényállás s ezzel számolnunk kell. — Annnyival inkább pedig, mert a konvent ismeretes végzése szerint stólat ugyan kiki fizetni tartozik, de a stóla megtagadása nem lehet ok a lelkészi szolgálatok megtagadására. — Ez a dolog egyik oldala. A másik ez: egyházi törvényeink 113. §-a szerint „a lelkészek a hivatalos teendőket csak saját egyházok kebelében végezhetik; más gyülekezetben csak akkor, ha azoknak teljesítésére őket az illető lelkész megbizta vagy felhatalmazta.“ Így tehát nem pusztán bejelentésről van szó, hanem megbizásról s felhatalmazásról. S valószínűleg ezt nem kapta meg kedves kollega ur. Ezt vagy írásban kellett volna kikérni, vagy pedig, a mint ez leginkább szokásos, személyesen venni át, mikor az egyházi aktus végzése előtt lelkész társunkat felkeressük. Egyébiránt tapasztalatom szerint a helyi lelkész iyettén mellőzése a legtöbbször ott szokott előfordulni, a hol a lelkész és az illető család között feszült a viszony. Már most ilyenkor van kötelessége a mellőzött helyi lelkésznek is, a helyettesítésre felkért másiknak is. Ez utóbbinak nevezetesen kötelessége mindent elkövetni, hogy az illető családi a helyi lelkészhez forduljon, hiszen talán éppen ez lesz az alkalom, hogy a haragot békesség váltja fel. Ha azonban az illető család, vagy családfő erre rá nem vehető, akkor men a mellőzött helyi lelkésznek a kötelessége a felhatalmazást minden legkisebb vonakodás nélkül készséggel kiadni. Ezt már a pastorális prudentia parancsolja, hogy így legyen. Ezt ajánlom tehát atyafiai szeretettel, hogy ne feszítsék önök tulságosan a hurt egyik oldalról sem, mert ha szakad, az keservesen a szemébe szokott csapni vagy az egyik vagy a másik félnek. Jobb egy szemernyi békesség, mint egy mázsa igazság! — **H. F. Pap.** Bejött; majd szólok felőle. Engedje meg egyuttal arra kérni, hogy más alkalommal sziveskedjék becses leveleit felbélyegezni; mert lapunk szerkesztősége a portómentesség jogát nem élvezvén, a bélyegtelen levelekre rá kell fizetnie méy akkor is, ha hivatalos formában adatott fel valahol a címére. Így történt jelen alkalommal is. — **E. I. Romocsaháza. T. K. Kőbölkút. A. Gy. Nagykároly** Beérkeztek; sort keritek rájuk.

TARTALOM-JEGYZÉK: A karczagi gyűlés. Református. — Imre Sándor. Szeremley S. — Javaslat az egyházi törvények módosítása tárgyában. Sipos József. — A vallásosság emelése. Barcsa János. — A T á r c z a: A sákramentomokról. Dr. Erdős József. — K ö z l e t ü n k: A püspöktől. Zsigmond Sándor. — Német szóra. Csiky Lajos. — I r o d a l o m. — K ü l f ö l d: Egy volt jezsuita a pápákról és a jezsuitákról. Birtha József. — K ü l ö n f é l é k. — Szerkesztői üzenetek.

Felelős szerkesztő: **ERŐSS LAJOS.**

Pályázati hirdetés amerikai magyar ref. lelkészi állásokra.

Alúlirott annál a megbizatásnál fogva, a melyet az egyesült-államokbeli református egyház belmissiói bizottságának titkárától, dr. T. J. Barkley-től nyertem, a *johustouni* és *phoenixvillei* magyar ref. egyházak lelkészi állásaira, ezennel pályázatot hirdetek.

Az egyes állások jövedelme: Részint a missiói segélyből, részint a hivek által adott javadalmazásból évi *600 dollár és lakás*; stóla jövedelem végül a missióban levő egyházak — szórványokban lakó hivek önkéntes adományai.

A kik ezeket az állásokat elfoglalni óhajtják, pályázati kérvényüket hozzám szeptember hó 15 ig küldjék be.

Kelt Bridgepost, Conn. 1901. aug. 5-én.

227 Piwe Street.

Kalassay Sándor,
magy. ev. ref. missionarus.

Pályázat tanári állásra.

A hajdu-nánási hat osztályu ev. ref. gymnasiumban a *menynyiség és természettani*, illetőleg a *mennyiség-tani és rajzoló geometriai* rendes tanári állásra pályázat hirdettetik 2800 korona évi javadalommal, a lakbért is beleértve.

Pályázhatnak ev. ref. vallásu okleveles tanárok vagy tanárjelöltek.

Szükség esetén oklevelet még nem nyert, de az illető szaktárgyakból egyetemi tanulmányokat végzett ev. ref. tanárjelölt folyamodása is tekintetbe vétetik, azonban az ilyen csak helyettes tanárnak választatik meg egy évre 1800 korona javadalommal, a lakbért is beleértve. De

ha időközben oklevelet szerez, annak felmutatása után a rendes tanári javadalom élvezetébe lép.

A kik a torna tanításra is képesítve vannak és erre külön díjazás mellett vállalkoznak, előnyben részesülnek.

A rendes tanár az orsz. tanári nyugdíjintézetnek jogosult és kötelezett tagja leendő s a próbaév sikeres eltöltése után nyerheti el az intézetnél való állandósítást. Az állami segély rendszeresítése s az erre vonatkozó szerződés meg erősítése után törzsfizetése 3200 koronáig emelkedhetik s a megfelelő korpótlékok élvezésére is jogot nyer.

A születési, képesítési, hadkötelezettségi és egészségi állapotot feltűntető okmányokkal kel lőleg felszerelt pályázati kérvények f. hó 29-ig a h.-nánási ev. ref. egyháztanács elnökségéhez küldendők.

A megválasztott állását azonnal köteles elfoglalni s a tanév végéig semmiesetre sem hagyhatja el azt.

Hajdu-Nánás 1901. aug. 16.

Nagy Elek,
gymn. igazgató.

Üzletem fentállása alatt 96 ev. ref. egyháznak szolgáltam munkámmal.

Orgona építészeti műterem

Debreczenben,

Darabos-utca 7. sz. alatt (a Collegium mellett.)

Fentáll 1893. óta.

Teljesen e czélra épített házamban készítek a mai kor legtekélyesebb vívmánya szerint, bármily kivitelű új orgonákat s azokért a legmesszebbmenő jótállást vállalom.

Orgona építészetem, mint az ev. ref. egyházak érdekét szolgáló intézmény, e téren az országban egyedül áll.

Munkám jóságával elértem azt, hogy minden évben növekszik a czégem iránti bizalom, s ígérem ezuttal is, hogy továbbra is úgy az árakban, mint a kivitelben egyházam érdekét tartom első sorban is szem előtt és teljes megbízhatóságra törekszem.

Elvállalok régi orgonák átalakítását, áthelyezését, tisztítását, hangolását és javítását vagy évi gondozását mérsékelt áron több évre menő jótállás mellett. — Megrendelésre készítek bármilyen kivitelű harmóniumokat is.

A nagytiszteletű és tekintetes egyházi előljáróság és az adományozó közönség, valamint a kántor-organista és tanító urak szíves pártfogásába továbbra is ajánlva magamat, maradtam

teljes tisztelettel

Kerégyártó István

orgona építő.

Műtermemben megrendelt orgonák mindenkör vannak felállítva.

Érdeklődőket szívesen látok, terveikkel készséggel szolgálok.

Határozott árak, elsőrendű minőség, erőteljes nemes hangzású orgonák.

A „NEUMANN M“ czég debreczeni áruházáról.

A tiszántúli ref. egyházkerület lelkész és tanító urai előtt nem ismeretlen a

„NEUMANN M.“ czég

Hiszen évek hosszú sora óta, a mióta ez a czég a közönség osztatlan bizalmát bírja, nincs eset rá, hogy e nagy egyházkerület lelkészei, tanítói Debreczenben járva, ne tekintsék meg azt a kitünő hírnévnek örvendő nagy áruházat.

A kitünő minőségű férfi-, fiu- és gyermek-ruhákkal felszerelt áruház kielégíti a legkényesebb igényeket is. Ezt bizonyítják az összes vásárlók, de különösen azok a szülők, kik gyermekeik ruhaszükségletét itt szerzik be.

A nagytiszteletű lelkész és tanító urak Debreczenbe jöve ne mulaszták el ezt a átványosság számba menő hatalmas áruhá-

zat megtekinteni. Igaz élvezettel fogja látni mindenki ezt a nagy üzletet, mely a szoliditásnak, olcsóságnak mintaképe.

Nincs itt holt saison soha. Élénk az üzlet az év minden szakában. mert a vevők óriási tömege helyből úgy mint vidékről a *Neumann M.* ceget keresi föl.

A cég főtörekvése az üzlet jó hírnevét minden időben és körülmények között fenntartani, de arra nem is volt eset, hogy *Neumann M.* áruháza ellen panasz emeltetett volna.

Olcsóság, tartósság és csinoság tekintetében a Neumann cég árui versenyen felül állanak.

A tiszántúli egyházkerület lelkész és tanító urai pedig különösen bizalommal fordulhatnak az üzlet vezetőjéhez, mert hiszen, mint törzs vevőközönség különös figyelemben részesülnek minden alkalommal.

Ezután is figyelmükbe ajánljuk ezt a régi kitünő hírnevű előkelő céget.

NEUMANN M. Debreczen, főtér, a postával szemben.

Mérték utáni megrendelések legjobban eszközöltetnek.

Pontos ezimre figyelni tessék.

Szabott ári Szabott ári Szabott ári